

BULGARİSTAN

İDARİ, SİYASİ VE SOSYO-EKONOMİK YAPI

Editör:

Burak TANGÖR

- Ortak Yayınıdır -

BULGARİSTAN İDARİ, SİYASİ VE SOSYO-EKONOMİK YAPI

TIIV

Türk İdari Araştırmalar Vakfı İktisadi İşletmesi

Sakarya Mahallesi Hacı Ayvaz Sokak No: 9 Altındağ 06230 - ANKARA
Tel:0(312) 417 60 32 | Fax: 0(312) 311 11 86 | www.tiiv.org.tr | tiiv@tiiv.org.tr

©TIIV

1. Basım

Bu kitabın bütün hakları Türk İdari Araştırmalar Vakfına aittir.

Türk İdari Araştırmalar Vakfının yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik veya fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltma ve dağıtımını yapılamaz.

ISBN: 978-605-69723-6-2

Proje Koordinatörleri

Doç. Dr. Selim ÇAPAR (AREM Başkanı)

Doç. Dr. Burak TANGÖR

Editör

Doç. Dr. Burak TANGÖR

Proje Ekibi

Doç. Dr. Selim ÇAPAR (AREM Başkanı)

Doç. Dr. Burak TANGÖR

Müge HİDİROĞLU UYAR

Kütüphane Bilgi Kartı

Bulgaristan İdari, Siyasi ve Sosyo Ekonomik Yapı

ISBN: 978-605-69723-6-2

1- Bulgaristan, 2- İdare, 3- Kamu Yönetimi, 4- Ekonomi

Baskı: TAM POZİTİF REKLAM MATBAA

Çamlıca Mah. 145. Cadde No: 10/11 Yenimahalle 06200 Ankara

Tel: 0312 397 00 31 | Faks: 0312 397 86 12 | E-Posta: pozitif@pozitifmatbaa.com

5. BÖLÜM

BULGARİSTAN DIŞ POLİTİKASININ DÖNÜŞÜMÜ: TARİHSEL BİR DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. Çınar ÖZEN

5. BULGARİSTAN DIŞ POLİTİKASI VE DÖNÜŞÜMÜ: TARİHSEL BİR DEĞERLENDİRME

Çınar ÖZEN¹

GİRİŞ

Morgenthau “güç peşinde koşma” eğilimini kaçınılmaz bir kader olarak tanımlamakta ve devletlerin tarihi aşan bir şekilde ve kaçınılmaz bir biçimde yöneldiği bu eğilimi çıkar olgusunu görünmez hale getirecek kadar geniş tanımlamaktadır.² Geleneksel teori bir devletin dış politikasının belirlenmesinde çıkar olgusunu esas alırken çıkar kavramını tarih dışı bir alana yerleştirmekte ve onu maddi unsurları öne çıkartacak biçimde ele almaktadır. Bu yaklaşım dış politika analizinde tarihsel ve sosyal belirleyenlerin neredeyse tümüyle bir yana atılması ve analiz çerçevesinin oldukça daraltılması sonucunu doğurur. Realizm dış politika teorisi bağlamında devleti, toplumdan ve toplumsal bağlamdan özerk ve tarih dışı bir genellikte ele alma ve buna göre dönemsel, toplumsal farklardan bağışık biçimde tanımlanan bir birim olarak konumlandırma eğilimi göstermiştir. Bu yaklaşıma göre, devlet ve devletin iç işleyişindeki karar verme süreçleri, daha çok bürokratik süreçler içinde ve tarihsel, toplumsal, kimliksel dinamikler göz ardı edilerek, basit bir fayda-maliyet analizi içinde ele alınır.³ Kimliksel unsurlar daha ziyade algıyı bozan duygusal dolayısıyla rasyonel olmayan faktörler olarak tanımlanıp, analiz dışına itilmeye çalışılır. Dolayısıyla dış politika analizi, toplumdan, toplumsal ve kimliksel dinamiklerden özerk, nesnel olduğu varsayılan etmenlerin belirleyiciliğiyle işleyen fayda-maliyet analizlerine dayanan devletin bürokratik karar süreçleri içinde modellenir.⁴ Bununla birlikte, dış politika teorisi, uluslararası politika teorisinden farklı olarak, kimlik ve algı meseleleriyle çok fazla ilgilidir. Dış politika analizinin

1 Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-2131-0329, cozen@ankara.edu.tr

2 Hans J Morgenthau, *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*, New York, 1948, s. 15; Michael Mastanduno, “Preserving the Unipolar Moment: Realist Theories and US Grand Strategy after the Cold War”, *International Security*, Vol:21, No:4, 1997, s. 49-88.

3 2 Graham T. Allison, *Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis*, Boston, 1971, s.29-30.

4 Stephen D. Krasner, *Defending the National Interest: Raw Materials Investments and US Foreign Policy*, Princeton University Press, 1978, s.5-6.

kimlik, algı ve öteki konularını göremeyen bir modelin içine hapsedilmesi analizi, sosyal gerçeklikle ilişkiyi zayıflatacak biçimde çok fazla daraltmaktadır.

Liberal dış politika teorileri de, bazı farklar içermekle birlikte gerçekte realizmin fayda-maliyet analizleriyle benzer varsayımlara dayanır. Liberalizm, farklı olarak, toplumu tek parçadan oluşan bir bütün olarak görmez. Liberal teoride siyasal toplum, farklı çıkar gruplarından oluşmaktadır. Teorik olarak toplum, bir bütünlük içinde uyumlu ve barışçıl bir işleyiş esasında varsayılsa da, söz konusu farklı çıkar grupları rekabet içinde kabul edilmektedir. Liberal siyasal toplum modelinde devlet denilen bürokratik aygıt, farklı çıkar gruplarının bir rekabet alanıdır ve bu çıkar gruplarından bağımsız bir aktör olarak devlet söz konusu olamaz.

Buna karşın çıkar grupları liberal teoride yine de, kimlik temelinde farklılaşan sosyal birimler olarak tanımlanmaz. Devlet yerine, çıkar gruplarından oluşan bir yapı esas alınsa da, liberal teori, çıkar gruplarının karar süreçlerini, realizme benzer bir nesnel çerçeve içinde tanımlamaktadır. Burada rekabet eden çıkar gruplarının, karar süreçleri içerisinde iktidar mücadelesi esas alınır, ancak nesnel kriterlere göre tanımlanan fayda-maliyet analizine dayanan bir genel yaklaşım benimsenir. Liberal dış politika analizinde, her ne kadar devlet toplum ayrımı yapıyor gibiyse de, gerçekte toplum tarihsel, kimliksel dolayısıyla sosyal yönlerinden arındırılmış biçimde kurgulanmaktadır. Tarihsel derinlik araştırma çerçevesi içinde yoktur. Sadece devlet yerine nesnel süreçlerde karar veren çıkar grupları üzerinden bir siyasal mücadele ve dış politika üzerindeki sonuçları analiz edilmektedir. Dolayısıyla çıkar grupları kimliksiz ve tarihsiz birimler olarak modellenmiştir. Rasyonel Seçim Teorisi'nin temel varsayımları bu kez çıkar grupları için söz konusudur. Çıkar grupları da maddi ve nesnel esasta fayda-maliyet analizi yoluyla karar veren birimler olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla fark çıkar gruplarını esas almaktan öteye gidememektedir. Bir başka ifadeyle toplum ve kimliksel dinamikler yine göz ardı edilmektedir.⁵

Günümüz dış politika analizi yazını, inşacılığın etkisiyle, giderek çıkarların kimlikler bağlamında ele alındığı bir nitelik kazanmaktadır. Dolayısıyla tarihsel ve sosyal etkileyenleri esas alan bir model gelişmektedir. Bu analiz modeli fikrinsel ve öznel unsurları tarihsel bir derinlik içinde dikkate almaktadır.⁶ Bu inşacı anlayış, her devletin ve siyasal toplumun kendi tarihsel özel koşulları ve yaşanmışlıkları olduğunun ve bunların siyasal sonuçlarının farkındadır. Bu bağlamda tarihsel süreçlerde ortaklaşan düşüncelerin çıkarları büyük oranda şekillendirdiği ön kabulü

5 Andrew Moravcsik, "Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics", *International Organization*, Vol:51, No:4, 1997, s. 515-516.

6 David Patrick Houghton, "Reinvigorating the Study of Foreign Policy Decision Making: Toward a Constructivist Approach.", *Foreign Policy Analysis*, Vol.3, No:1, 2007, s. 25-26.

ortaya çıkmaktadır.⁷ Buna göre, tarihsel süreçlerde doğan ve doğduğu koşullardan bağımsız bir varlık kazanan sosyal yapılar kuşaktan kuşağa aktarılmakta, dolayısıyla siyasal çıkarların anlamsal içeriği ile yönü sosyal yapılar tarafından belirlenmektedir. Sonuç olarak bir devletin dış politikasının analizi meselesi, o devletin ve siyasal toplumunun tarihsel deneyimlerini ve o toplumun biyografisi içerisinde şekillenen sosyal yapıların etkilerini öncelikli olarak öne çıkarır hale gelmektedir. Tarihsel koşullar altında kimlik, algı ve anlamlandırma mekanizmalarının ortaya konması ve bu konularda yaşanan dönüşüm dış politika analizleri için oldukça büyük bir önem kazanmaktadır.

Balkanlar siyasi coğrafyası, dış politika analizinde inşacılık kapsamında genel olarak ifade ettiğimiz modele uygun özellikler gösteren bir niteliktedir. Tarih, Balkanlar'da hep hayattadır ve her an etkilidir. Tarihsel derinlik ve sosyal etkileşim aktörlerin algılarını, çıkarlarını ve davranışlarını derinden etkilemektedir. Bir Balkan devletinin dış politikasını anlamak ve analiz etmek o devletin siyasal kimliğini tarihsel bir süreç içinde kavramayı gerektirir. Balkanlar'da çıkar ve dış politika ilişkisi kimlik ile eylem ilişkisine dayanır. Aynı şekilde dış politikadaki düzenlilik ve dönüşüm, kimliksel kırılmalara ya da sürekliliklere işaret eder.

Bulgaristan, Balkanlar coğrafyasının çok önemli bir devletidir. Bu önemi, Balkanlar'daki konumu ve büyüklüğü kadar, kimlik meselesi göz önünde bulundurulduğunda taşıdığı kendine has özelliklere de dayanır. Bulgaristan'ın siyasal kimliği Batı ile Doğu arasında sıkışmış gibidir. Özellikle Rusya ile ilişkilerinde yaşadığı tarihsel kırılmalar, öte yandan Ortodoks ve Slav kimliklerinin gücü ile yaşanan gel gitler, Bulgar siyasi kimliğini istikrarlı bir kimlik olmaktan uzaklaştırmaktadır. Bulgar dış politikasının tarihsel olarak revizyonizm şeklinde beliren gelgitleri bu kimlik istikrarsızlığında saklıdır.

Çalışmamızda Bulgar siyasi kimliği ile dış politikası arasındaki etkileşimi esas alan bir analiz yapacağız. Bu analizin temel varsayımı, Bulgaristan'ın değişken bir kimlik özelliği taşıması nedeniyle, dış politika davranışlarının tarihsel dönemler itibarıyla çok büyük değişkenlikler göstermesidir. Bu değişkenliğin dış etmen olarak ana belirleyicisi Rusya ile etkileşiminin Bulgaristan'da yarattığı kimliksel parçalanmışlıktır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Rusya'nın Balkan coğrafyasındaki etkisini kaybetmesiyle Bulgaristan daha Batıcı bir dış politika çizgisine savrulmuş ve iç siyasal dengesi Rusya aleyhine bir seyir göstermiştir. Buna karşılık, söz konusu durumun kalıcı ve istikrar yaratıcı bir özellik göstermekte olduğunu iddia etmek oldukça zordur.

7 Ted Hopf, *Social Construction of International Politics: Identities and Foreign Policies, Moscow, 1955 and 1999*, Cornell University Press, 2002, s.16-20.

Bulgaristan'ın NATO ve Avrupa Birliği ile gelişen yakın ilişkileri belli bir süre daha devam edecek gibi görünse de, Balkan politikasında Rusya'nın etkisine bağlı olarak Bulgar iç siyasetinde bir dengelenme durumu ortaya çıkabilir. Bulgaristan'ın dış politikası bu nedenle büyük savrulmalara açık ve değişken bir gelişim arz edebilir. Çalışmamız bu varsayımlar etrafında, konunun derinliğini ve çerçevesini ortaya koymaya çalışacaktır.

5.1. YAPILAŞMA TEORİSİ VE DIŞ POLİTİKA ANALİZİ: KİMLİK, ÇIKAR, DIŞ POLİTİKA İLİŞKİSİ

İnşacı yaklaşımın öncüllerini dış politika analizi yazınında bulmak mümkündür. Kimliksiz, tarih dışı ve mekanik bir devlet kavrayışını sorunlu bir başlangıç olarak gören ve devletin yerine toplumu tüm çoğulculuğuyla analitik bir başlangıç olarak ele alma eğilimi gösteren yazarlar oldukça erken dönemlerde mevcuttur. Dış politika analiz modelinin, tek tipleşen ve tarihselliğinden kopartılan bir siyasal karar ve eylem aygıtı olarak devlete dayandırılmasının sakıncalarının altı bu bağlamda çizilmektedir. Bu yanıştan kurtulmanın başlangıç noktasını, devleti toplumdan ayrı bir birim olarak kavramsallaştırmaktan kurtulmak oluşturacaktır. Sosyal yapılardan kopartılan siyasal mekanizmaları devlet kavramsallaştırması altında tek tipleştirmek bu yanışın esasını oluşturmaktadır. Dış politika teorisi, bu basit şekliyle devlet ve bürokrasi odaklı karar verme süreçleri analizinden uzaklaştırılmalı, sosyal ve tarihsel olanı içerecek biçimde yeniden ele alınmalıdır. Dış politika analiz modelinin analiz gücünü artırabilmek için, devlet ve siyasal mekanizmalardan uzaklaşıp, sosyal yapılara yönelmek gerekecektir. Siyasal mekanizmalar şüphesiz karar verme süreçleri için son derece önemlidir, ancak dış politika analizini basit bir karar verme teorisine dönüştürme eğilimi, doğal olarak siyasal karar süreçlerinin tarih dışı bir özdeşlik ve mekaniklik içinde kabul edilmesi sonucunu doğurmaktadır. Tarihsel bir inşa olan toplumsal kimliklerin çıkarlar ve siyasal eylem üzerindeki etkisi, siyasal mekanizmalara tarihsel ve kimliksel nitelikler kazandırıp bir etkileşim içinde her ikisini de yeniden tanımlarken, karar süreçlerinin işleyişini de sosyal süreçler olarak belirginleştirecektir.

Holsti oldukça erken bir dönemde yazdığı makalesinin ilk cümlesinde dış politikayı yukarıda belirttiğimiz mekanik siyasal mekanizmaların çıktısı olarak tanımlamış, ancak devamında hükümetlerin süreklilik kazanan karar ve eylemlerini de araştırmasının odağına yerleştirmiştir. Holsti'nin analizi, toplumdan daha çok hükümet merkezli gibi görünmekte birlikte, dış politikada sürekliliğe dayanan bir tipleştirmeyi veya dış politikanın bir genel eğilime evrilmesi durumunu inceleme konusu yapmıştır. Dolayısıyla, bir hükümetin anlık çözümlerinden çok, tipiklik gösteren bir dış politika tavrını

incelemek üzere dış politika teorisini geliştirmeye çalışmıştır. Holsi çalışmasını, toplumun hükümetinden dış politika alanında beklentilerine odaklamakta ve "Toplumun ne tür bir dış politika rolü benimsenmesi beklentisi içinde olduğu" sorusunu bu bağlamda esas bir mesele olarak ortaya koymaktadır.⁸ Holsti, dış politikanın karar vericilerce belirlenmesinde bu sorunun yaşamsal önemde olduğunu vurgulamaktadır. Burada açıkça ifade edilmemekle birlikte, gerçekte, hükümetin bir siyasal karar mekanizması olarak çıktıklarına değil, o çıktıkların süreklilik kazanmasına yol açan sosyal zemine ve dolayısıyla aslında dış politika kimliğine yönelen bir bakış açısı söz konusudur. Buna karşılık Holsti, kimliğin sosyal ve tarihsel olarak belirlenmesi ve söz konusu sosyal insanın dış politika süreçleri üzerindeki etkisine odaklanmak yerine kimliği verili alma ve karar vericilerin, bu kimliğe ilişkin algılarını inceleme eğiliminde olmuştur. Yine de oldukça erken bir dönemde Holsi dış politika analizi için sosyal zemini ve örtük de olsa kimlikleri kapsayan bir yöntemi izlemiştir.

Dış politika teorisinde sosyal bir yaklaşımı benimsemek için siyasal karar süreçlerinin mekanik işleyişinden uzaklaşmak, toplumsal dinamiklere ve bunların sosyal kimlik üzerindeki sonuçlarına odaklanmak gerekmektedir. Siyasal toplum, geleceğe ilişkin belirsizlikten ve bunun yarattığı güven eksikliğinden kaynaklanan kaygıları giderecek biçimde üyelerinin ortaklaşarak yarattıkları bir düzen etrafında oluşur. Siyasal düzen aynı zamanda kimliksel bir oydaşmadır. Siyasal toplum, üyelerinin bir sosyal kimliğe ve ona bağlı olarak beliren, bir siyasal düzene ait olma duygusuyla var olur. İşte tam da bu nedenle, bir başka deyişle siyasal toplum ile siyasal düzen arasındaki güçlü bağ nedeniyle, siyasal toplum belirginleştikten sonra kimliksel süreçlerin, dönüşüme açık olmakla birlikte, sürekli köklü değişime uğraması zorlaşmaktadır. Dönüşüm kanalları açık olmakla birlikte siyasal toplumun varlığı görece istikrarlı bir sosyal kimliğin varlığına işaret edecektir. Bu nedenle siyasal toplumun siyasal davranışına odaklanıldığında istikrarlı bir sosyal kimlik varsayımı geçerli olacaktır. İstikrar kazanmış bir sosyal kimlik ve bu bağlamda sosyal olarak inşa edilen siyasal toplum, o toplumun çıkar algısı üzerinde nedensel bir güç kazanacaktır.

Dış politika analizine sosyal dinamikleri dâhil etmek üzere bir model üzerinde çalışırken, Anthony Giddens'in yapılaşma teorisi de katkı sağlama potansiyeli taşımaktadır. Giddens aktörün eylemi ve sosyal yapılar arasında sağlam bir bağ kurmakta ve sosyal yapıların eylemi mümkün kılma ve aynı zamanda sınırlandırma kapasitesinin altını çizmektedir. Giddens'in sosyal teori bağlamında aktör, eylem ve yapı düzeylerinde yaptığı çözümlemeler, dış politika teorisine katkı sağlayabilecek bir güce sahiptir.

8 K.J. Holsti, "National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy", *International Studies Quarterly*, Vol:14, No:3, September 1970, s.235-236.

Giddens'in etkisi altında gelişen inşacılığın dış politika teorisine iki önemli katkısını, tarihsel öznel deneyimlerin ortaklaşan düşünceler halinde belirleyicilik kazanması ve çıkarların nesnel rasyonel süreçlerden çok bu öznel düşünsel çıkarımların etkisiyle şekillenmesi olarak özetleyebiliriz. Öne çıkan bu iki etmeni dış politika analiz modeli içine dâhil etme kararı bizi teorik açıdan büyük bir ayrıma taşır. Dolayısıyla öznel anlamlar dünyası içinde şekillenen aktör eylemlerini öne çıkaran bir analiz çerçevesi ortaya çıkar. Bu genel çerçevenin kabulü, devamında dış politika teorisi için pek çok teorik meselenin de ayrıntılı olarak ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bir başka deyişle, dış politika analizi içinde bu genel yaklaşımın benimsenmesi cevap bekleyen pek çok diğer teorik soruyu gündeme getirir. Bu meselelerden ilki aktörün tanımlanması meselesidir.

5.2. AKTÖRÜN İRADESİ, EYLEMİN YÖNÜ VE GÖZETİMİ

Anthony Giddens aktörünü iradi ve rasyonalizasyon kapasitesiyle donatılmış olarak tanımlamaktadır.⁹ Giddens'in aktörü, rasyonel seçim teorisinin fayda-maliyet hesapları içine sıkıştırılmış bir karar verici değildir. Giddens rasyonel kavramı yerine rasyonelleştirmeyi benimserken, aktörün öznel süreçler içinde içselleştirdiği anlamlardan türeyen gerekçelere göre eylemin yönünü belirlemesini ifade etmektedir. Bir başka deyişle aktörün iradesi dışında, dış dünyanın belirleyiciliğinde ya da bilinç dışı süreçlerin belirlediği otomatik bir eylemsellik söz konusu değildir. Aktör gerekçeli ve hedefli bir eylemsellik içindedir. Pratik bilinç Giddens tarafından, aktörün rasyonelliği ve iradiliğinin temel mekanizması olarak tanımlanmıştır.¹⁰ Dolayısıyla pratik bilinçle hareket eden aktör ne istediğini bilen ve hedefini gözetir iradi bir varlık olarak varsayılır. Bu açıdan rasyonel olmak iradi olmanın ayrılmaz bir parçasıdır, yoksa duygulardan ve öznel algılardan yalıtılmış olmak anlamına gelmez.

İradi ve rasyonel aktör, öznel anlamlar dünyası içinde şekillenen kimliğiyle düşünmekte, karar vermekte ve eyleme geçmektedir. Kimliğin oluşumu ve dönüşümü aktörün çıkar algısını, dolayısıyla davranışlarını doğrudan etkileyecektir. Bu tür bir aktör analizi kimlikle ilişkili düşünsel, öznel belirleyenlerin analize güçlü biçimde dâhil edilmesini zorunlu kılmaktadır. Öte yandan bu öznel etmenler aktörün rasyonel ve iradi yönünü tümüyle ortadan kaldırmayacaktır. Giddens'in farklı ve yaratıcı bir yönü de buradadır.

9 Anthony Giddens, *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*, Univ of California Press, 1984, s.3.

10 Ibid., s.xxiii.

Pratik bilinç ve aktörün iradiliği, Giddens tarafından sosyal yapılarla etkileşim içerisinde ele alınmaktadır. Giddens, aktörün verili bir öznelilik içinde ele alınmasını, öznel bir birim olarak aktörün eylemlerini açıklamanın önündeki önemli bir engel olarak tanımlamaktadır.¹¹ Öznel olan tarihsel bir derinlikte açıklanması gerektirir. Tarihsel sosyal koşullar altında eylemi mümkün kılan kimliksel bilgi ortaya çıkar ve birikir. Bu bilgi sayesinde aktör pratik bilinciyle karar verebilir ve kararlarını ihtimalleri gözetererek eyleme geçirebilir. Aynı zamanda eylemler de, aktörün bilgi stoklarını dinamik bir süreç içerisinde yeniden üretir ya da değişim süreçlerini tetikler. Eylemi doğuran sosyal yapıları Giddens, bu ikili karakteri öne çıkartarak açıklamaktadır.¹² Söz konusu açıklama, özneliği bir yönüyle dışsal sosyal yapılarla etkileşim içerisinde kabul etmekte, öte yandan ise eylemi bu sosyal yapılarla etkileşim içinde gördüğü pratik bilincin iradi seçimlerine bağlamaktadır.¹³ Sosyal kimlik sosyal yapılarla pratik bilincin dinamik etkileşiminin neticesinde beliren ve değişen bir toplumsal özelliktir. Sosyal kimlik eylemin çok önemli bir etkenidir. Bu nedenle sosyal kimlik öznelerarası süreçlerde oluşurken, eylemi aynı anda mümkün kılar ve sınırlandırır. Sosyal kimlikler hem eylemi var eden ve taşıyan araçlar, hem de bu eylemin sonucunda varlık kazanan fikirsel çıktılardır. Bir başka deyişle aktörün kimliği, sosyal yapılar ve eylemlerin birbirini belirleyen etkileşiminde üretilmekte ve belli bir istikrar kazanmaktadır.

Eylemin yönünü anlamak için, aktörün eyleme yüklediği anlamı dikkate almak zorunludur. Anlamlar, sosyal kimliğin bir sonucudur. Görece istikrar kazanmış sosyal kimlikler, anlam yapılarının istikrar kazanmasının da nedenidir. Bu durum eylemi anlamlı ve istikrarlı kılar.¹⁴ Holsti'nin altını çizdiği tipiklik gösteren dış politika tavrının sosyal açıklaması ancak bu şekilde yapılabilir. Toplumun ne tür bir dış politika rolü benimsenmesi beklentisi içinde olduğu sorusu buna göre cevaplanabilir.

Giddens için aktör iradi ve bilinçli bir eylem içerisindeydir. Her ne kadar sosyal yapılar istikrar kazanma ve eylemi anlamla yükleyerek koşullandırma niteliği gösterebilir de, aktör eylemin yönü konusunda ve hedefine ulaşmasına ilişkin bir gözetim süreci takip etmektedir. Eylemin yönü ile eylemin bilişsel gözetimi arasındaki ilişki bunları doğuran sosyal yapıları dikkate alarak kurulmalıdır.

11 Anthony Giddens, "Action, Subjectivity, and the Constitution of Meaning." *Social Research*, Vol.53, No:3, 1986, s 534.

12 Jeff Livesay, "Normative Grounding and Praxis: Habermas, Giddens and a Contradiction within Critical Theory", *Sociological Theory*, Vol.3, No:2, 1985, s.69.

13 Giddens, "Action, Subjectivity, and the Constitution of Meaning.", s.533.

14 *Ibid.*, s 539.

Eylemin yönünden hangi nedenlerle saptığı dış politika teorisinin konusu değildir. Aktör eyleminin sonuçlarını çoğu zaman kontrol edemez. Kontrol dışı bir dış dünya varsayımı dış politika teorisinin kaçınılmaz yönüdür. Aktör eyleminin sonuçlarını çoğu zaman kontrol edemez. Kontrol dışı bir dış dünya varsayımı dış politika teorisinin kaçınılmaz yönüdür.¹⁵ Bu varsayım üzerinden teorik bir inşa söz konusudur. Buna karşılık aktör dış dünyayı tam olarak kontrol etme kapasitesine sahip olmamakla birlikte, eylemin sonuçlarını yönetme gayreti içinde olacaktır. Dış politika teorisinin önemli bir meselesi, dolayısıyla gözetim süreçleridir.

Dış dünyanın eylemi etkileme kanalları ve şekilleri değil ama bu etkinin sonuçları ve bu sonuçlar üzerinden aktörün tepkilerinin analizi dış politika teorisi için önemlidir. Bu varsayım Giddens için maksatlı eylemin öngörülemez sonuçları şeklinde ifade edilmektedir.¹⁶ Dış politika teorisi daha çok eylemin yönünün belirlenmesi ve yönünden sapan eylemin bilişsel gözetimi süreçlerini incelemek durumundadır. Dış politika teorisinin önemli bir meselesi, bu nedenle gözetim süreçleridir. Dış politika teorisi dış dünyayı teorik modeli dışında tutsa bile, çevresiyle etkileşim içinde gelişen eylemin sosyal zeminini ve bu zeminle sürekli bağımlı koruyan bir girişim olarak bilişsel gözetim süreçlerini mutlaka modeline dâhil etmelidir. Dış dünyanın eylemi etkileme kanalları ve şekilleri değil ama bu etkinin, öznenin bilinci ve bilişsel gözetim sürecinde yarattığı sonuçlar dış politika teorisi için önemlidir.

İradi ve rasyonel aktörler, belli bir motivasyonla hareket eder, ancak eylemin yönünü belirleyen unsur motivasyonel değildir. Motivasyon bir bakıma ateşleyici bir unsurdur. Motivasyon, bu bağlamda dışsal ve materyal bir unsur olarak açıklanmaktadır.¹⁷ Yönü veren ve devamında eylemin yönünü tespit eden unsurlar, motivasyondan ayrıdır. Motivasyon aktörün iradesine bir bakıma dışsaldır. Motivasyon, tüm aktörler için neredeyse benzer nitelik taşımaktadır. Motivasyon aktörün büyük oranda kontrolü dışında olan, aktörü harekete geçiren, ateşleyen ve eylemi canlı tutan, enerjiyi sağlayan unsurdur. Motivasyon eylemi başlatmakla birlikte yönsüzdür. Motivasyon, rasyonel seçim teorisinin rasyonalizm varsayımına en uygun unsurdur. Aktörün tarihi, kültürü, coğrafyası, hatta yaşadığı zaman bu düzeyde önem taşımaz. Tarih dışı ve tükenmez bir enerji kaynağı olarak hareketi tetikleyen bir harekete geçiriciden söz ediyoruz. Yaşamda kalmak, varlığını korumak, daha çok tatmin arayışı gibi güdüler buna örnek gösterilebilir. Bu bağlamda maksimum çevresel

15 Walter Carlsnaes , "The Agency-Structure Problem in Foreign Policy Analysis", *International Studies Quarterly*, Vol:36, No:3, 1992, s. 249-250.

16 Giddens, *The Constitution of Society*, s.5.

17 Giddens, *Central Problems in Social Theory*, s.122-123.

kontrol ve bunun yarattığı tatmin de bu düzeyde kabul edilebilir. Bir tür aksiyomdur. Kanıtlanma gereği yoktur. Verili ve değişmez kabul edilir. Analizin başlangıcında yer alır. Uluslararası İlişkiler teorisinde daha çok realizmin temel varsayımı olarak kabul edilmiştir. Realizmin insan doğası üzerine geliştirdiği başlangıç varsayımları bununla ilgilidir.

Motivasyon eylemi ateşlemekle birlikte yönünü sağlamaz demiştik. Ancak eylemin yönü, dış politika teorisi itibariyle çok önemlidir. Bir eylem pek çok farklı yöne doğrulabilir. Eylemin yöneldiği doğrultu, aktörün öznel ve düşünsel yönünün etkisi altında ortaya çıkar. Bir bakıma aktörün öznelliğinin bir sonucudur. Dış politika teorisi için şüphesiz yön, ateşlenmeden çok daha önemlidir. Eylemin yönünü belirleyen unsur, aktöre içsel, onun biriktirdikleri, algıladıkları, tarihsel kırılmaların aktör üzerindeki etkileri, dolayısıyla sosyal kimliğin şekillenmesi ve kimlik merkezli anlamlandırmalar içinden çıkar. Bu nedenle de aktörden aktöre eylemin yönü ve hatta aynı aktörün farklı zaman aralıkları içinde de eylem kararları farklı olacaktır. Sosyal kimlik tarihsel bir derinlikte dinamiktir, dönüşüme açıktır. Bu gerekçeyle aktörden aktöre analiz edilecek ve eylemin yönünü belirleyecek kimliksel etmenler farklılaşır. Aynı aktörün tarihsel kimlik dönüşümleri de dönemsel analiz farklılaşmalarını gerektirecektir. Değişkenliği istikrarsızlık olarak değerlendirmemek gerekir. Değişkenliği, dış politika analizinde dikkate alınacak etmenlerin aktörden aktöre, dönemden döneme, mekândan mekâna farklılaşacağı şeklinde ele almak uygun olacaktır.

5.3. İMPARATORLUK'TAN AYRILMA VE BULGAR KİMLİĞİNİN İNŞASI

Ulus-devlet inşası bir yönüyle ulusal bir kimlik inşasıdır. Ulus-devletin dış politikasını analiz ederken ulusal kimliğin inşasını anlamak önem taşır. Ulusal kimlik, yeni bir siyasal toplum inşasına yönelen ve kültürel öğelerin yoğun şekilde içinde yer aldığı bir siyasal girişimdir. Yeni siyasal toplumun bireyleri bu siyasal girişimde düşünsel bir yeni birliktelik peşine düşeceklerdir. Yeni siyasal toplumsal bütünü oluşturmak, bireylerin zihninde, uğruna kendilerini feda edecekleri kadar bağlanacakları meşru, güçlü bir siyasal varlık inşa sürecini gerektirir. Bu inşa, sembollerle yüklü bir yeni anlamlandırma faaliyetini ifade etmektedir.¹⁸ Etnik, dilsel, dinsel unsurların tarihsel hafızada yeniden bir araya getirilmesi ve yeni bir siyasal sosyal bütünü var edecek tarzda birbirleriyle ilişkilendirilmeleri oldukça önemlidir. Kolektif hafızanın ve onun sürekli ve yeniden günün koşullarına göre anlamlandırılması, yeni siyasal toplumun

18 James D. Fearon , David D. Laiti,. "Violence and the Social Construction of Ethnic Identity", *International Organization*, Vol:54, No: 4, 2000, s.848.

varlığını koruması için zorunludur. Bu nedenle, tarih ve tarih okumaları siyasal toplumun varlığını doğrudan ilgilendiren temel meseleler olacaktır.

Giddens'in yapılaşma teorisinden hareketle dış politika teorisine ilişkin yaptığımız teorik saptamalar ulusal kimliğin inşa sürecine özel bir önem vermemiz gerektiğini bize işaret etmektedir. Tarih ve tarihsel kırılmaların anlamlandırılması bu açıdan özellikle dikkate alınmalıdır. Dış politika, çıkar ve kimlik ilişkisi bu yaklaşımın öne çıkardığı en temel meseledir. Ulusal kimlik inşa sürecinde ortaya çıkan kırılmalar ve bunların kolektif hafızaya yansımaları, sosyalleşme süreçlerinde kuşaktan kuşağa aktarılır. Kolektif hafıza ve kuşaktan kuşağa aktarılanlar yeni devletin dış politikasında derin izler bırakacaktır. Dış politika analizi ulusal kimlik inşa süreci ve izlerine yönelmeli, bunun dış politika davranışları üzerindeki kalıcı etkisine yoğunlaşmalıdır. Doğal olarak, ulusal kimliğin inşası dinamik bir süreçtir ve söz konusu inşa sürecinde kimliğin dönüşümünü zorlayan güçleri de dikkate almak durumundayız. Statüko ve dönüşüm talebi arasındaki etkileşim, çatışmalar ve sonuçları kimlik, çıkar, dış politika analizi için son derece önemli olacaktır.

İmparatorluk geçmişi ulus inşa sürecinde çok önemli bir etkidir. Bir imparatorluktan koparak kurulan yeni devletlerin ulus inşa süreçleri bu açıdan pek çok ortak özellik taşır. İmparatorluğun dağılma sürecinde başlayan ulus inşası, bağımsızlık sonrasında da güçlenerek devam eder. Söz konusu inşa süreci imparatorluk fikrini ve imparatorlukla özdeşleştirilenleri ötekileştirir. İmparatorluk kapsayıcı bir siyasal kimlik sunmuştur. İmparatorluk kurumları iç siyasal iletişim kanallarıyla kendi siyasal varlığını korumaya yönelik önlemleri almıştır. Dolayısıyla imparatorluktan kopma silahlı çatışmaya kadar uzanan bir yoğun siyasal mücadele dönemini içerir. İmparatorluktan ayrılmak ve kendine özgü bir yeni devlet kurmak, imparatorluğun siyasal kimliğinin yerine geçecek bir yeni alternatif yaratılmasını gerektirir. Bu yeni siyasal kimlik, yerine geçmeyi hedeflediği kapsayıcı imparatorluk kimliğiyle çatışmak ve onu başarılı şekilde ötekileştirmek durumundadır.¹⁹

Ulus inşa süreci çoğu kez ikili bir nitelik gösterir. İmparatorluk kurumları ve yönetici güçleriyle mücadele ve diğer yönden yeni ulusun geleceğinde hâkim olmak üzere bir iç siyasal mücadele. Söz konusu iç mücadele, imparatorluk ideolojisi yerine geçecek alternatif ulusal projelerin de mücadelesi anlamına gelmektedir. Ulus inşasında mücadele eden siyasal koalisyonlar için dil, din ve tarih bağlamında bir yeni kimlik algısı oluşturmak çıkış noktasıdır. Burada tarihin hangi kırılma aşamalarının öne çıkacağı ve hangi sonuçların kimlik

19 Andrei P. Tszyankov, *Pathways after Empire: National Identity and Foreign Economic Policy in the Post-Soviet World*, Rowman & Littlefield, 2001.

üzerinde hâkim olacağı, yeni siyasal kimliğin şekillenmesinde kritik bir önem taşıyacaktır. Öte yandan dil ve din unsurlarının ağırlık düzeyi de bir başka önemli konudur.

Bu üç unsurun çeşitli karışımları bize farklı ulusal projeler olarak görünür. Bu projelerin büyük devletler nezdinde kurdukları ittifaklar da projenin niteliği ve başarısı üzerinde büyük rol oynayacaktır. Çözülen imparatorluğun mirası üzerinde etkili olmak arzusundaki büyük devletler ulus inşa sürecine dâhil olmaya çalışabilirler. Bu devletlerden bazıları etnik/dilsel avantajlarını, bazıları dinsel avantajlarını, bazıları da maddi imkânlarını öne çıkartacaklardır.

Ulus inşası, algılar ve duygularla yoğun bir siyasal kimlik inşasıdır. İki yönlü bir etkileşim süreci içinde oluşum söz konusudur. Tarihsel derinlikte yaşananların sembollerle kodlanması ve kolektif hafızaya aktarılması ile kolektif hafızada kodlanmış sembollerin yaşananlar üzerinde etki göstermesi. Bu iki süreç karşılıklı bir etkileşim içindedir.²⁰ Bu örgü siyasal kimliğin inşasında çok etkili olur. Her kimlik inşasında olduğu gibi, dışarıyla benzerlikler ve farklar tanımlanması ve bu bağlamda tesis edilecek ittifak bağları, diğer taraftan siyasal ötekinin tanımlanması ve ötekiye karşı inşa edilen karşıtlık ulus inşa sürecinde oldukça önemlidir.²¹ İmparatorluğun dağılma süreci, özellikle dışarısının ulus inşasında etkisinin çok artmasına yol açar. Dağılma, aynı zamanda geniş bir siyasal coğrafyada pek çok şeyin yeniden tespitidir. Bu nedenle siyasal coğrafya üzerine ilgisi olan büyük güçler, ulus inşa sürecine dâhil olma ve siyasal çıkarlarını yeni şekillenen kimlikler üzerinden takip etme eğilimi gösterirler. Bu bir bakıma yakınlık ve ötekileştirme unsurlarının bir araya getirildiği bir algı oyunu niteliği de gösterecektir.

Bulgaristan örneğinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun yerine geçecek bir Bulgar ulusu inşasının oldukça erken dönemlerde başladığını tespit etmek mümkündür. Söz konusu siyasal gelişim süreci üzerinde Avrupa'da güçlenen 19. yüzyıl liberal anayasacılığı, milliyetçiliği ve ulus iradesi fikri belirleyici olmuştur. Söz konusu dinamik, İngiltere başta olmak üzere Batı Avrupa liberal siyasi partilerinin ve siyasal elitinin desteğinin sağlanmasını çok kolaylaştırmıştır. Doğu despotizmi olarak şematize edilen Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Batılı liberal elit, Balkanların genç milliyetçilerine büyük bir destek sağlamıştır. Batı Avrupa kamuoyu genel olarak bu yönde bir siyasal algı ve davranış göstermeye başlamıştır. İngiltere Başbakanı William Evert Gladstone'un 1876 yılında yazdığı "Bulgarların Yaşadığı Dehşet ve Doğu Sorunu" kitabı bunun tipik

20 Duncan S.A. Bell, "Mythscapes. Memory, Mythology, and National Identity." *The British Journal of Sociology*, Vol:54, No:1,2003, s.69-71.

21 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Iver B. Neumann, *Uses of the Other: "The East" in European Identity Formation*, University of Minnesota Press, Vol. 9, 1999, s.3-5.

örneğidir.²² Gladstone İngiliz siyasetinde çok güçlü olan Muhafazakar Parti'yi zayıflatabilmek için onun Hindistan merkezli dış politikasını hedef almıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasını Hindistan siyasetine zarar verecek bir gelişme olarak değerlendiren İngiliz Muhafazakârları, Osmanlı Devleti'ni ötekileştirmeme yönünde bir politika izlemeye çalışmışlardır. Gladstone Sırp, Bulgarlar ve Ermeniler üzerinden bir Doğu Hristiyanları sorunu ve onları ezen despotik doğu imparatorluğu fikrini siyasi bir amaca yönelik olarak İngiliz kamuoyu nezdinde inşa etme işine girişmiştir. Gladstone'la başlayan bu siyaset, İngiliz Liberalleri'nin iç siyasette sürekli kullandıkları etkili bir silaha dönüşmüştür.²³ İngiliz Muhafazakârları, Osmanlı-Rus Savaşına doğru gidilirken, İngiltere'nin iç siyasal mücadeleleri nedeniyle geleneksel politikasını takip edemez duruma düşürülmüştür. İngiliz kamuoyu, Liberaller ve Gladstone'un yoğun siyasal kampanyası sonucu, büyük oranda Osmanlı düşmanı bir siyasal konuma sürüklenmiştir. Berlin Antlaşması'yla kurulan yeni Balkan düzeni de Liberallerin hedefi olmaya devam etmiştir. Gladstone, Bulgaristan'ı siyasal kampanyasının merkezinde tutmaya devam etmiştir. Gladstone'un 1880 seçimleri öncesi yürüttüğü siyasal kampanya ve özellikle 1879 yılı boyunca halka hitaben yaptığı ve esasını Osmanlı ve Türk düşmanlığı oluşturan konuşmalar bu süreçte çok etkili olacaktır.²⁴

Bulgaristan özelinde bir başka önemli gelişme, Slav milliyetçiliğinin gelişimi ve Rusya merkezli olarak Slav milliyetçisi siyasi grupların etkileşim halinde Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik harekete geçmiş olmalarıdır. Slav karakteri bulunmayan Yunan İsyanı'nda bile etkisini gözlemlediğimiz Rusya bağlantısı ve Slav milliyetçiliği Bulgar milliyetçiliğinin inşasının da çok büyük bir rol oynamıştır. Slav milliyetçiliği kökünden beslenen ve yeni bir Bulgar ulusu inşa etmek üzere harekete geçen bu gruplar, Rusya dışında, yukarıda söz ettiğimiz gerekçelerle Batı Avrupa'nın liberal çevreleri ve kamuoyundan da büyük bir destek bulmuşlardır. Yukarıda bahsettiğimiz gibi, İngiltere'de 20. yüzyılın başı, Balkanlar'da Slav milliyetçiliğine duyulan ilginin yansımalarıyla doludur. İngiliz Liberalleri Rusya ile İngiltere'nin yakınlaşmasının yılmaz savunucuları olmuşlardır. Batı Avrupa'nın bu tavrı Kırım Savaşı benzeri bir girişimin tekrarını imkânsız kılmıştır. Rusya 1877-1878 Savaşı'na doğru gidilirken bir tür Slav milliyetçiliği ile Ortodoks dünyanın hamiliğinin karışımına dayanan bir Panslav ve Panortodoks siyaseti benimsemeye başlamış²⁵ ve bu konuda

22 William Ewart Gladstone, *Bulgarian Horrors and the Question of the East*, London, 1876.

23 Ayrıntılı bilgi için bkz. Ann Pottinger Saab, *Reluctant Icon: Gladstone, Bulgaria, and the Working Classes: 1856-1878*, Harvard University Press, 1991.

24 Eugenio F Biagini, "Gladstone's Midlothian Campaign of 1879: The Realpolitik of Christian Humanitarianism", *Liberal History*, Vol: 42, 2004, s. 6-12.

25 M. Vedat Gürbüz, "Emergence of Bulgarian Nationalism", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*,

Avusturya ile de pazarlıklar yürütmüştür.²⁶ Rusya, Osmanlı siyasal coğrafyası üzerinde, giderek artan bir şekilde Slav milliyetçiliğiyle karışmış bir Bizans hayaline dayanan katı ve romantik bir tavır geliştirmiştir. Bu siyasal tavrın gelişmesi ve sonuç doğurmasında St Petersburg ve Moskova merkezli “Panslav Yardım Kuruluşu”nun faaliyetleri çok etkili olmuştur. Bir grup Rus soylusu ve kentli yeni zengin iş çevresi bu kuruluşa büyük destek sağlamıştır.²⁷ “Bulgar Yardım Kuruluşu” yine varlıklı Bulgarların bir girişimi olarak kurulmuş ve Panslav kuruluşlarla irtibatlı olarak faaliyet göstermiştir.²⁸ Rusya’ya okumak üzere öğrenci gönderilmeye başlanmış ve Slav merkezli liberal fikirler yayılmaya başlamıştır. Bükreş ve Odesa bu faaliyetlerde kilit bir öneme sahiptir. Söz konusu dönem özellikle Romanya üzerinden Panslav ve Panortodoks görüşlerin Balkanlar’da yayıldığı ve bu çizgide çok sayıda yayın yapılmaya başlandığı bir dönem olmuştur. Rusya’nın Slav dünyası ve Doğu Hristiyanlarını merkez alan bu politikasının mutlaka çok sağlam jeopolitik dayanakları da mevcuttur. Boğazlar üzerinde askeri kontrol sağlamak söz konusu dönemin en önemli Rus jeopolitik önceliğidir. Öte yandan, Bulgaristan’ın ulus inşa süreci bu siyasal bağlamda şekillenmiştir. İmparatorluğa karşı diğer Slav Ortodoks halklarla birlikte başlatılan hareket Osmanlı Devleti’ni ve Müslüman Türkleri açık biçimde ötekileştirmiştir.²⁹ 1876 İsyanı sürecinde öteki olarak inşa edilen Müslüman Türk algısı ve etkisinin, Bulgar siyasal kimliğinde bugüne uzanan derin ve kurucu sonuçları olacaktır. Bir yanda Slav milliyetçiliği ve Ortodoks Bizans hayalleri diğer yanda liberal anayasacılık ve ulus devlet egemenliği bu dönemin Bulgar siyasal hareketinin iki yönünü oluşturur. Her ikisi de İmparatorluk ve Müslüman Türkler karşıtlığı üzerinde inşa edilmiştir. İmparatorluğa karşı Bulgar İsyanı bu ikili karakteri ve öteki olarak “Müslüman Türk İmparatorluğu’nu” imgesel olarak bünyesinde taşıyacaktır. Bu ikili karakter aynı zamanda Bulgar Dış Politikası’nın ittifaklarını da şekillendirecektir.

“Nisan Ayaklanması” olarak da bilinen 1876 Bulgar isyanı ve devamında gelişen Osmanlı-Rus Savaşı, Bulgaristan’ın bir siyasal varlık kazanmasını ve Balkanlar siyasi coğrafyasında bağımsız bir siyasal birim olarak ortaya çıkması sonucunu doğuracaktır. Bulgar Merkezi Devrimci Komitesi ve Dahili Devrimci Örgütü’nün faaliyetleri bu açıdan özellikle önemlidir. Aslında söz konusu dönemde mesele yaygın bir meseledir, sadece Bulgar milliyetçiliğiyle sınırlı

Vol:16, 2009, s.27-52.

26 Barbara Jelavich, “Russia and the April Uprising”, *Southeastern Europe*, Vol:4, No:1, 1977, s. 217-232.

27 Zdenko Zlatar, “For the Sake of Slavdom” II. MP Pogodin and the Moscow Slavic Benevolent Committee: a Collective Portrait of 1870”, *East European Quarterly*, Vol: 40, No:3, 2006, s. 255.

28 Gürbüz, a.g.m., s 40-41.

29 Denis Vovchenko, “Gendering Irredentism? Self and Other in Russian Pan-Orthodoxy and Pan-Slavism: 1856–85”, *Ethnic and Racial Studies*, Vol:34 No:2, 2011, s. 248-274.

değildir. Dolayısıyla sorun hızla Rusya'nın Slav milliyetçiliğinin hamiliğine soyunması sonucunu doğuracak ve Osmanlı Devleti ile Rusya arasında, 1877 yılı itibarıyla büyük bir savaşın ortaya çıkması sonucunu doğuracaktır. Bulgar siyasal kimliğinde Bulgar Merkezi Devrimci Komitesi ile Dahili Devrimci Örgütü ve önde gelen kadroları kurucu bir işlev görmektedirler. Bulgaristan'ın siyasal davranışlarında 1876 Nisan Ayaklanması ve 1877-1878 Savaşı çok önemli etkilere sahip olacaktır. 1878 Ocağında savaş bittiğinde Rus Orduları Yeşilköy'e dayanmıştır. İstanbul savunmasız durumdadır. Rusya, Bulgaristan'ın siyasal kaderinde imgesel büyük bir iz bırakacak Ayastefanos Antlaşması'nı Osmanlı Devleti ile Mart 1878'de imzalar. Bu antlaşma Balkanlar'da bir büyük Bulgaristan'ın yaratılması belgesidir. Ancak büyük Bulgaristan hayali fazla sürmeyecektir. Büyük devletlerin müdahalesi gecikmez ve Ayastefanos Antlaşması yürürlüğe giremez. Haziran ayında yürütülen bir büyük konferans, Berlin Konferansı, çok daha küçük ve sınırlı bir Bulgaristan'ın özerk bir Prenslik olarak kurulmasına imkân tanıyacaktı. Ayastefanos'tan Berlin'e geçiş Bulgar siyasal kimliğinin belki de en büyük kırılmasıdır. Bulgaristan, Berlin Antlaşması sonrasında hep, Ayastefanos'a doğru, Berlin kısıtlamalarından kurtulup ülkesini büyütme yönelik bir radikal revizyonizm peşine düşecektir.³⁰ Söz konusu radikal revizyonizm eğilimini, Bulgar siyasal kimliğinin bir parçası olarak anlamadan, Bulgaristan'ın dış politikasını tarihsel bir derinlikte anlamlandırmak çok zordur.

5.4. BULGAR MİLLİYETÇİLERİ VE RUSYA İLE İLİŞKİLERDE İLK KIRILMA

Bulgaristan'ın Berlin Antlaşması'yla ortaya çıkan fiili bağımsızlığı bir büyük uzlaşmanın sonucudur. Bu uzlaşma Avrupa'nın büyük güçleri arasında herkesin bir ölçüde kazandığı, ancak kimsenin hâkim olamadığı bir sonuç ortaya çıkarmıştır. Çok taraflı uzlaşmaların genel özelliği olan kırılğanlık, Berlin uzlaşması için özellikle söz konusudur. Berlin düzeni Balkanlar'da hassas dengeler üzerine kurulmuş kırılğan bir siyasal yapı ortaya çıkarmıştır. Bu yapının kilit taşı ise Bulgaristan Prenslığıdir. Bulgaristan, Ayastefanos Antlaşması'nın öngördüğünden çok daha küçük ve sınırlı bir devlet olarak yaratılmış ve Rusya'nın kontrolüne bırakılmıştır. Bulgar milliyetçilerinin kabullenmekte çok zorlandıkları bir durumdur. Söz konusu sonuç, Bulgar milliyetçiliğini daha en başından itibaren revizyonist ve irredantist bir dış politika çizgisine oturtmuştur.³¹ Rusya'nın desteğiyle sahip olduklarını düşündükleri büyük ülke

30 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih: 1789-1960*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yay., No:362, Ankara, 1973, s.257-302.

31 Duncan M. Perry, "Bulgarian Nationalism: Permutations on the Past", Paul Latawski (der.), *Contemporary Nationalism in East Central Europe*, St. Martin's Press, London, 1995, s.41-45 .

ve Balkan politikasında sahip olduklarını zannettikleri büyük güç, ellerinin arasından kayıp gitmiştir. Bulgar milliyetçiliği, bu nedenle Berlin Antlaşması ile ortaya çıkan siyasal düzeni, daha en başından itibaren kendi siyasi varlığına karşı olarak değerlendirmiştir.

Berlin uzlaşmasının önemli bir sonucu, Bulgaristan'da kraliyet sisteminin tesis edilmesi kararıdır. Uzun imparatorluk hâkimiyetinin bir sonucu olarak Bulgar soylu sınıfı artık mevcut değildir ve milliyetçi grupların içinden de yeni bir soylu sınıf çıkamamıştır. Bulgaristan'ı yaratan Berlin Kongresi'nin siyasal dinamikleri, yeni soylu sınıfın Bulgaristan'ın dışından olması sonucunu doğurmuştur. Sırbistan'dan farklı olarak Balkanlar'da bir başka Ortodoks ve Slav kökenli halk olan Bulgarların devletine Ortodoks olmayan bir Alman soylusu önce prens sonra kral olacaktır.

Bulgaristan'ın ilk prensi, Aleksander Joseph Battenberg'dir. Aleksander Battenberg, bir Avusturya generali olan Hesse prensinin oğludur. Teyzesi Rus Çarı İkinci Alexander ile evlidir ve annesi Rus Çarıçesi'nin baş teşrifatçısıdır. Alexander Battenberg dolayısıyla Rus Çarı'nın yeğenidir ve annesi de sarayın içindedir. Battenberg'in karısı da İngiliz kraliyet ailesindedir ve aynı zamanda Alman tahtının varisi Frederick'in kızıdır. Battenberg'in en büyük destekçisi olan kayınvalidesi, İngiliz Kraliçesi Victoria'nın kızıdır.³² Alexander Battenberg dengeyi gözeten bir aday olarak düşünülmüştür. Çar İkinci Alexander'ın bir suikast sonucu 1881'de öldürülmesi Battenberg için büyük bir güç kaybı yaratacaktır. Bu boşluğu İngiltere Kraliçesi Victoria doldurmaya çalışacaktır. Bu dönem İngiltere'nin politikası, Battenberg'i Bulgaristan'ın genişlemeci ve bağımsız bir politika izlemesi yönünde cesaretlendirmektir. Bu şekilde Bulgaristan, Rusya'nın Balkanlar'a uzanmasını engelleyecek bir tampon rolü üstlenecektir. Buna karşılık Kral, bir yandan dışarda Rusya ve diğer büyük devletler arasında sıkışırken, diğer yandan içerde de Slav milliyetçileri ve liberal anayasacılar arasında sıkışacaktır. Bu çok taraflı siyasal oyun Bulgaristan'da ulus inşa sürecinde kırılmalar yaşanmasına yol açacaktır.

Bulgaristan'ın fiilen bağımsızlığı Berlin Antlaşması sonrasıdır. Bulgaristan Berlin Antlaşması'yla egemen ve güçlü bir Balkan devleti olarak kurulmamıştır. Balkan politikasında etkili olmak isteyen Avrupalı devletler, 93 Harbi olarak bilinen 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda çok etkili olan Rus-Bulgar yakınlaşmasından oldukça tedirgin olmuşlar ve Ayastefanos Antlaşması'nın yarattığı "Büyük Bulgaristan"dan da çok korkmuşlardır. Ayastefanos Antlaşması sonuç olarak Rusya'ya, yarattığı Büyük Bulgaristan eliyle Balkanlar'da büyük

32 Patricia A. Kollander, "Politics for the Defence? Bismarck, Battenberg, and the Origins of the Cartel of 1887", *German History*, Vol:13, No:1, 1995, s. 28-29.

bir güç, kontrol sağlayacaktı. Bu nedenle Rus taraftarı bir büyük Bulgaristan, Rusya dışındaki tüm büyük devletlerce tehdit olarak algılanmıştır. Ayastefanos Antlaşması'nın yürürlüğe girememesi bu jeopolitik ve siyasal nedenle de açıklanabilir. Bunun yerine tüm büyük Avrupa devletlerinin katıldığı ve çıkarlarının gözetildiği uluslararası bir kongrede Berlin Antlaşması, Balkanlar için güç dengesine dayanan bir çözüm üretmiştir. Berlin Antlaşması'nın çözümü bu nedenle oldukça uzun süre var olabilmıştır. Ancak, bir potansiyel bölgesel güç olarak Berlin Antlaşması'yla kurulan küçük ve egemenliği sınırlı Bulgar Prenslığı, kuruluşundan itibaren revizyonist bir çizgiye kaymıştır. Rus Çarlığı, hiç kimsenin beklemediği hızda ve çapta bir askeri başarıyla Osmanlı Devleti'ni savaşta büyük bir yenilgiye uğratmıştır. Buna rağmen, Balkan düzeni üzerinde masada etkili olamayan ve kazanımlarının çoğunu terk etmek zorunda kalan Rus Çarlığı da örtülü bir revizyonizmi benimseyecektir.

Rusya için Berlin Antlaşması sonrası önemli tek bölgesel müttefik Bulgaristan Prenslığıdır. Bulgaristan'ın Rusya'nın kontrolüne girmesini tehlikeli gören diğer büyük devletlerin Bulgaristan politikaları, gelişen Bulgar siyasal kimliği üzerinde etkili olacaktır. Öte yandan, Berlin Antlaşması'ndan Bulgaristan'ın Ayastefanos kazanımlarından vazgeçmek zorunda kalan Rusya'ya kızan Bulgar milliyetçilerinin Rusya algısı da Berlin Antlaşması'yla hızla olumsuzlaşmaya başlamıştır³³. Rusya'nın bu başarısızlığı Bulgar milliyetçilerinin Rusya'dan bağımsız hareket etme dürtüsünü artırmıştır. Bu konuda Stefan Stambolov genç milliyetçi bir siyasetçi olarak öne çıkmıştır. Bulgar milliyetçileri için Berlin Antlaşması Bulgar ülkesini, bir araya gelmesi zor olan beş parçaya bölmüştür. Prenslığın kurulduğu Bulgaristan dışında, Doğu Rumeli, Makedonya, Trakya ve Dobruca, bu milliyetçi proje için Bulgaristan'ın ayrılmaz parçalarıdır.

Berlin Antlaşması, özerk Bulgaristan'ı bir prenslik olarak kurmuştur. Bulgaristan Prensi olarak, Berlin Antlaşması sonrasında, Rus Çarıyla özel ilişkisi olan bir Alman prensi seçilmiştir. Bu karar Bulgaristan üzerinde bir denge sağlamak için önemli bir araç olacaktır. Buna karşılık Bulgaristan'da, Rus askeri varlığı korunmuş ve Rusya, Prens'in siyasal gücünü aşan bir güçle Bulgaristan ordusunu ve devletini şekillendirmeye çalışmıştır.³⁴ Rusya'nın bu siyasi baskısı Prensi olduğu kadar Bulgar milliyetçilerini de rahatsız edecektir. Bulgar milliyetçileri için Rus genel vali, Bulgaristan'ın egemenliği ve bağımsızlığı önünde bir engeldir. Dönem, liberalizm ve milliyetçilik rüzgârlarının Balkanlar'da kuvvetli estiği bir dönemdir. Rusya, Berlin Kongresi

33 Duncan M. Perry, *Stefan Stambolov and the Emergence of Modern Bulgaria: 1870-1895*, Duke University Press, 1993, s. 36.

34 Robert William Seaton Watson, „Review of Sein Kampf mit den Zaren und Bismarck by E. C. Corti“, *The Slavonic Review*, Vol:1, No:1, June 1922, s. 247.

sonrasında elinde kalanı sıkıca kavramak istedikçe Bulgaristan'da milliyetçi ve liberal çevrelerin tepkisi büyümüştür. Bulgaristan'ın siyasal kimliğinin inşasına denk gelen bu kritik dönemde, Rusya ötekileştirilmeye başlanmıştır. Bulgar milliyetçileri için Berlin Antlaşması'nın yarattığı bu sınırlı ve küçük devletin esas hedefi Bulgaristan'ın bağımsız bir krallık statüsüne kavuşması ve aynı zamanda Ayastefanos Bulgaristan'ına doğru genişlemesidir. Rusya, bu iki amacın önünde de bir engel olarak görülmeye başlanmıştır. Rusya giderek, Berlin Antlaşması'nı Bulgaristan'a dayatan ve Bulgaristan'ı boyunduruk altına alan bir dış güç konumuna sürüklenmiştir.

Buna karşılık Prens, Bulgar milliyetçileri için bu hedeflere doğru önemli bir müttefiktir. Bulgar siyasal kimliğinin oluşumunda Rusya'nın nüfuzuna bağlı bir kırılma bu şekilde ortaya çıkarken, Prens Battenberg'in Rusya ile ilişkileri bozulmuştur. Rusya için Prens, tehlikeli bir milliyetçi çizgiye kaymakta ve Rusya'nın bölgedeki çıkarlarına zarar vermektedir. Bu durum, bir yanda Bulgar milliyetçiliğiyle Slav milliyetçiliğinin, diğer yanda da Bulgar siyasi kimliğiyle Rus siyasi kimliğinin ayrışmasının da başlangıcı olacaktır. Bulgar siyasal kimliğinde bir tür Batı-Doğu çatışması buradan gelişmeye başlayacaktır.

Büyük Bulgaristan hayali bir yönüyle Rusya'dan bağımsız hareket edebilen bir egemen devlet kurma hayali haline gelmektedir. Bulgar siyasal kimliği, birleşmiş bir büyük Bulgaristan için, ilk bakışta çelişkili gibi görünen, ama giderek yaşanan çatışmalarla netleşen Rusya karşıtı bir siyasal görünüm de kazanmıştır. Büyük ve bağımsız, egemen Bulgaristan mitinin en önemli siyasal taşıyıcısı, özünde Alman soylusu olan Bulgar prensleri/kralları olmuştur. Onlar kendi siyasal güçlerini korumak ve pekiştirmek için Rusya'yla mesafeli olma yönünde bir dış politikayı benimserken, Bulgar halkının desteğini sağlamak için de, Büyük Bulgaristan mitine dayanan Bulgar milliyetçiliğini körüklemişlerdir. Bu nedenle, Bulgar prensleri/krallarıyla Rus çarlarının ilişkisi hep sorunlu ve inişli çıkışlı olmuştur. Bulgaristan kuruluş aşamasında, tarihsel/siyasal dinamikler ve gelişim süreci içinde Büyük Bulgaristan mitini, siyasal kimliği içinde Rus karşıtlığıyla birleştirmiştir.

Rusya'nın, Berlin Kongresi'nin hemen sonrasında Bulgaristan yönetimine görevlendirdiği Prens Aleksandır Dondukov Korsakov ile bağımsızlık mücadelesi sürecinde siyasal güç sahibi olan yeni Bulgar siyasal eliti arasında ilişkiler en başından itibaren kötü başlamıştır.³⁵ Rus Emperyal Komiseri Dondukov, Bulgar Devleti'nin temel kurumlarını yaratmış ve devletin ana sütunlarını oluşturmuştur. Onun yönetiminde ilk anayasa yapılı, Sobranya -Bulgar Meclisi- kurulur ve Bulgar ordusu oluşturulur. Dondukov'un kuruluşta bir bakıma üstlendiği genel

vali rolü, genç Bulgar prensini de çok rahatsız etmiştir. Battenberg-Dondukov arasında Bulgaristan'ın kuruluşuyla başlayan gerilim ve mücadele, dolayısıyla çatışmacı bir nitelik kazanan ilişki, Bulgar siyasal kimliğinin oluşumunda iç kırılmalara yön veren bir ilişki olacaktır. İşte bu siyasal bağlamda Stambolov'un liderliğinde Liberal Parti'nin içinde güçlü bir Rus karşıtı siyasal akım doğacak ve harekete geçecektir. Rusya karşıtı Bulgar milliyetçiliğinin çekirdeğini oluşturan bu grup giderek Battenberg'i de yanına çekmeyi başaracaktır.³⁶

Battenberg'in, Bulgar milliyetçileriyle birlikte Rusya'yı dikkate almadan, hatta onunla çatışarak yürüttüğü siyasal mücadele onun Rusya ile ilişkilerini sarsacaktır. 1885 yılında Doğu Rumeli İsyanı ve Bulgaristan'ın bu konuda taraf olması ve yaşanan karışıklıklar sonrasında, Doğu Rumeli'nin Bulgaristan ile birleşmesi Rusya ile ilişkileri daha da gerginleştirecektir. Doğu Rumeli genişlemesi sonrası bozulan Balkan siyasal dengesi ve bunun Bulgaristan'ın Sırbistan ile savaşa girmesine yol açması, durumu daha da karmaşık hale sokacaktır. Rusya'nın, Almanya ve Avusturya ile geliştirdiği denge siyasetine de zarar veren bu gelişmeler Rusya'nın Bulgaristan'a olan tepkisini artıracaktır. Savaş sırasında Rusya, subaylarını ve desteğini Bulgar ordusundan çekecektir.

Bulgaristan ile Sırbistan arasındaki rekabet, Battenberg'in Doğu Rumeli'yi Bulgaristan'a katması sonucu açık bir çatışmaya dönüşmüştür. Rusya, Battenberg'in Bulgar milliyetçiliği üzerinden kazandığı siyasal zeminden rahatsız olmuştur. Rusya ve Avusturya'nın karşı durmasına rağmen Bulgaristan'ın zaferiyle biten savaş bir yandan Bulgar-Sırp karşıtlığını keskinleştirirken, öte yandan Bulgar milliyetçileriyle Rusya arasındaki ayrılığı daha da derinleştirecektir. Buna karşın, Savaş ve Sırbistan'ın yenilgisi, Sırbistan'ın Rusya'ya yaklaşmasına yol açacak ve Balkanlar'da büyük güçler arası ilişkileri de tahrip eden bir dizi gelişmeyi doğuracaktır.³⁷

Battenberg, 1886'da Rusya destekli bir örtülü operasyonla kaçırılır. Rusya'nın açık biçimde Bulgaristan'a yönelik bir müdahalesi söz konusudur. Battenberg'in kaçırılması ve sonrasında tahtı bırakmak zorunda kalması, Bulgar milliyetçilerinin Rusya karşıtı duygularını körüklerken Bulgaristan'ı dış politikada daha da keskinleştirecektir. Rusya, Battenberg sonrası Bulgaristan üzerinde tekrar hâkimiyet kurmaya çalışmıştır. Rusya, Stefan Stambolov'u tasviye etmek ve kendi adayı olan Kafkasyalı bir soyluyu, Prens Nikolas Mingreli'yi yeni Bulgar Prensi olarak seçtirmek istemiştir.³⁸ Bulgar milliyetçileri Rusya'nın himayesinde bir

36 Christo Christov, "The Birth and Growth of Modern Bulgaria: 1878-1912", *Southern Europe/L'Europe du Sud*, Vol:8, No:1-2, 1981, s.141-142.

37 Ayrıntılı bilgi için bkz. David Walker, "Battles of the Balkans: A Survey of Wars from 1877-1945 and their Underlying Causes", *The Rusi Journal*, Vol:138, No:3, 1993, s.57-58.

38 Charles Jelavich, "Russo-Bulgarian Relations 1892-1896 with Particular Reference to the Problem of the

Ortodoks kral yerine, Katolik bir Alman soylusunu tercih edeceklerdir. Rusya, Bulgar Parlamentosunun Kral seçme yetkisi olmadığını ileri sürerek Alman Ferdinand'a karşı çıkacaktır.³⁹ Ferdinand'ın seçilmesi, Bulgar milliyetçiliğinin Rusya ile ilişkilerinde Ortodoksluğun sınırlarını göstermesi açısından da önemli bir gelişmedir. Bu gelişmeler sonrasında, Bulgar milliyetçiliğinin, Rusya ve Slav milliyetçileriyle ilişkisindeki gerilim daha da tırmanacaktır. Stambolov başta olmak üzere Bulgar milliyetçilerinin girişimleriyle Battenberg'in yerine gelen yeni Prens, bir başka Alman soylusu olan Prens Ferdinand da Bulgaristan'ın revizyonist dış politika kimliğine uygun hareket edecektir.

5.5. “BÜYÜK BULGARİSTAN” MİTİ VE BULGAR DIŞ POLİTİKASI'NDA REVİZYONİZM

Bulgaristan, bağımsız bir devlet olarak ortaya çıktığında, siyasal kimliğini oluşturan büyük devlet miti, bir başka deyişle “Büyük Bulgaristan Hayali” de varlık kazanmıştır. Bu durum sadece Bulgaristan ile de sınırlı değildir. Genel olarak Balkan politikasında bağımsızlığını kazanan tüm devletler için bu tür mitler hep önemli olmuştur. Bu nedenle Balkan politikasının en önemli açmazı, büyük devlet mitine sahip birkaç devletin aynı jeopolitik alana yönelmesi ve bunun üzerine siyasal ve jeopolitik mücadeleye girme niyetleri olmuştur.

Bu potansiyel çatışmanın kökenleri, Bizans'ın ve dolayısıyla Ortodoks dünyasını birleştiren siyasal gücün yok olmasıyla başlar. Bizans çökerken, onun ardılı olma mücadelesinde olan iki önemli siyasal toplum ve devlet Balkan coğrafyasında mücadele halindedir. Sırlar ve Bulgarlar, ya da Sırp Krallığı ve Bulgar Krallığı rekabeti. Bu iki potansiyel rakip, bir bakıma Bizans mirası üzerine bir kavga içinde olmuştur. Balkan politikasında tarih boyunca ve özellikle imparatorluktan kopma sürecine girdikleri dönemden itibaren Bulgar ve Sırp milliyetçiliğinin rekabetini gözlemlemek mümkündür. Bir yönüyle çatışmacı özellik de gösteren bu rekabet, kökleri Ortaçağ'a dayanan, Bizans/Ortodoks dünyası üzerinde Slav hâkimiyetinin de tarihidir. Çoğu zaman Bulgar ve Sırp siyasal kimliğinin bu uyumsuzluğu ve Büyük Bulgaristan mitinin, Büyük Sırbistan, hatta Büyük Yunanistan miti ile çatışmakta olduğu göz ardı edilmiştir. Bu karmaşık ve çatışmacı kimlikli ilişkiler Balkan politikasını istikrarsızlaştırmış ve Bulgar dış politikasını değişken doğal, bir tür revizyonizme sürüklemiştir.

Bulgarian Succession”, *The Journal of Modern History*, Vol: 24 No:4, 1952, s. 341-351.

39 Bulgar Anayasası'nın 38. maddesi Prens'in varisinin Ortodoks olması kuralını getirmiştir. Ferdinand bu kuralı kabul ederek tahta geçecektir. 1892 yılında, Rusya'nın etkisini daha da sınırlamak ve Ferdinand'a uygun bir eş bulabilmek için söz konusu madde değiştirilmiş ve ilk varisin de farklı inancı koruyabilmesine imkân verilmiştir. Ferdinand bu değişikliğe rağmen oğlu Boris'in Ortodoksluğuna karar vermiştir. Bkz. Gita Yovcheva, “Diplomatic Attempts to Find a Bulgarian Knyaginya in 1892”, *London Review of Education and Science*, Vol.19, No:1, 2016, s.442-445.

Balkanlar'da Bizans'ın yok olmasıyla ortaya çıkan ve Ortodoks siyasal dünyada derin biçimde hissedilen boşluğun uzun süre Osmanlı İmparatorluğu tarafından doldurulması sorunu erteleyebilmiştir. Bir Müslüman Türk Devleti, Osmanlı Devleti, sadece Bizans'ı ortadan kaldırmakla kalmamış, Ortodoks dünyasını da siyasi olarak ortadan kaldırmıştır. Osmanlı Devleti'nin varlığı bu açıdan Ortodoks dünyası için de bir siyasal krize işaret eder. Ortodoks Kilisesi, Bizans'la birlikte siyasal olarak yok olmuş ve Osmanlı Devleti'nin bir bürokratik aygıtına dönüşmüştür. Ortodoks Kilisesi, Osmanlı'ya bağlı bir devlet kurumu olmanın ötesinde, bölgesel ya da küresel ölçekte siyasal bir önem taşımamıştır. İmparatorluğun 19. yüzyılda Balkanlar'da çözülmeye başlaması bu krizi tekrar su yüzüne çıkarmış ve yeni ulus devletler var olurken, ulusal kimlikler inşa edilirken, yoğun bir rekabetin de ortaya çıkması söz konusu olmuştur. Ortodoks Balkan halkları Osmanlı Devleti'nden koparken, Fener Patrikhanesi'nin yönetiminden kurtulma ve milliyetçi hareketlerle ittifak kurma stratejisini takip eden kiliseler, Ortodoks dünyasını parçalı bir şekilde yeniden kurmaya başlamışlardır. Bu yeni ulusal kiliseler, Bizans'ın dini ve siyasi mirasına sahip çıkmak adına, rekabetlerine bıraktıkları yerden başlamışlardır. Osmanlı Devleti ulusal kilise-milliyetçi gruplar ittifakını bozacak siyasi kararları alamamıştır. Öte yandan, Osmanlı hâkimiyetine karşı durmak için birleşenler de, devamında çatışmacı bir siyasi kimlikle hareket etmek durumunda kalmışlardır.

Osmanlı Devleti'ne karşı gelişen milliyetçi hareketler, ulusal kiliselerini kurmuş ve bu ulusal kiliselerin faaliyetleri içinde Osmanlı Devleti'nin çözülüşü hızlanmıştır. Bu nedenle ulus inşa süreçleri, ulusal kiliseler ve liberal/milliyetçi siyasal grupların ittifakına dayanmıştır. Bulgaristan örneği de buna işaret etmektedir. Bulgar Kilisesi'nin Fener'den ayrı bir bağımsız kilise olarak kurulması talebi 1856 Islahat Fermanı sonrasında öne çıkmıştır. Bu talep bir Osmanlı kurumu olan Fener Patrikliği'ni ötekileştirirken, Osmanlı İmparatorluğu'yla da bağları gevşeten bir nitelik taşımıştır. Fener Patriği'nden ayrı bir otosefal kilise olarak Bulgar Eksarhlığı'nın, 1870 yılında Osmanlı Sultanı Abdülaziz'in fermanıyla tanınması, bu açıdan Bulgar siyasal kimliğinin oluşumuna ve sonrasında gelişimine büyük katkı sağlamıştır.⁴⁰

Sırp, Yunan ve Bulgar siyasal kimliklerinin oluşumu bu açıdan Balkanlar'da birliği değil rekabeti ve çatışmayı yeniden üretmiştir. Büyük Sırbistan, Büyük Yunanistan ve Büyük Bulgaristan, bu devletlerin siyasal davranışlarını belirleyen birer kurucu mit haline gelmiştir. Doğası itibarıyla çatışmacı nitelik taşıyan ve

40 Ayrıntılı bilgi için bkz. Thomas A. Meininger, *Ignatiev and the Establishment of the Bulgarian Exarchate, 1864-1872: A Study in Personal Diplomacy*, University of Wisconsin Press, 1970; Jordan Kolev, "The Bulgarian Exarchate as a National Institution and the Position of the Clergy (1878-1912)", *Etudes Balkaniques*, Vol:27, No:2, 1991, s.40-54.

bölgesel bir hegemonya arayışını temsil eden bu siyasal mit-kimlik ilişkisi, söz konusu devletlerin kuruluşu ve gelişim süreçleri üzerinde çok etkili olmuştur. Siyasal kimlik ile ilintili parçalanma, bölge dışı devletler tarafından da önemli bir bölgesel unsur olarak dikkate alınmış ve kritik aşamalarda kullanılmıştır. Balkanlar'da etkili olmaya çalışan bölge dışı büyük devletler, dolayısıyla, söz konusu üç siyasal kimlikten birine yakın durma konusunda tercihler yapmak zorunda kalmışlar ve çoğu zaman bu seçimlerinde zorlanmışlardır. Bu seçimler ve dolayısıyla ittifaklar dönemsel çıkarlar ve koşullara göre değişim göstermiştir. Bir başka deyişle sürekli ve kalıcı ittifaklar söz konusu olamamıştır. Kalıcı olan unsur, bölge dışı büyük devletlerin bölgesel devletlere yönelik ittifak arayışlarında, esas olarak bağımsızlık kazanan genç krallıkların siyasal kimliklerine yön verme siyasetleri olacaktır. Bölge dışı büyük devlet ve bölgesel devlet ittifakı Balkan politikasını şekillendirecek ve bu ittifaklarda jeopolitik kaygılarla siyasal kimlikler üzerinden yürüten yakınlaşmalar önemli rol oynayacaktır.

Ayastefanos Antlaşması'nın ortaya koyduğu Büyük Bulgaristan söz konusu Balkan rekabetinde Bulgaristan'ı çok öne geçiren ve onu "Büyük Bulgaristan Miti"ne oldukça yaklaştıran bir siyasal gelişme olmuştur. Bu siyasal gelişmenin çok kısa ömürlü olması Bulgar siyasal kimliği üzerindeki etkinin de çok derin olmasına yol açacaktır. Ulaşılması gereken bir siyasal hedef olarak Büyük Bulgaristan hep uzakta yer alacaktır. Bu açıdan Bulgar dış politikası için esas mesele bu hedefe yaklaşmayı sağlayacak gücün ortaya çıkarılması ve gereken ittifak bağlarının tesis edilmesidir. Bu nedenle kurulmasının hemen sonrasında Bulgaristan, dış politikasında Doğu Rumeli ve sonrasında da Makedonya'ya odaklanacak, söz konusu bölgeleri ülkesine katmak için ittifak arayışına girecektir. Bulgaristan'ın bu revizyonist dış politika çizgisi Sırbistan başta olmak üzere Balkan devletlerini ürkütecek ve bölgeyi süratle istikrarsızlaştıracaktır. Öte yandan Makedonya meselesi aynı zamanda Balkan milliyetçiliklerinin de kesişme ve çatışma yeridir. Aslına bakılırsa Makedonya meselesi bugün için bile Balkan politikasının en hassas meselesi ve kırılma noktasıdır.

5.6. MAKEDONYA MESELESİ VE BALKAN SAVAŞLARI'NA DOĞRU BULGARİSTAN DIŞ POLİTİKASI

Stambolov sonrasında Prens Ferdinand, Bulgaristan'ın yayılmacı bir milliyetçiliğe dayanan revizyonist dış politikasını takip etmeye devam etmiştir. Bulgar siyasal kimliğinin bu ana unsuruyla uzlaşma onun için kaçınılmaz bir durumdur. Ferdinand da Alexander Battenberg gibi, her ne kadar onun kadar ısrarcı değilse de, Rusya ile ilişkileri ikinci plana atmayı göze alacak şekilde

revizyonizme teslim olmuştur. Prens Ferdinand, Battenberg'in Doğu Rumeli zaferini Makedonya meselesinde benimsediği örtülü destek politikasıyla eşitlemek eğilimindedir. Bulgar dış politikasındaki revizyonizmin düzeyi yükselmiş, Prens Ferdinand'ın ve Bulgar milliyetçilerinin hırsı artmıştır. Bulgaristan Balkanlar'ı hatta Avrupa'yı büyük bir istikrarsızlığa sürükleyecek gelişmeleri tetikleyebilecek riskli adımları atmaya başlamıştır. Bulgaristan'ın Balkan dengelerini altüst edecek bir revizyonist kimliği benimsemiş olduğu Prens Ferdinand'ın Makedonya politikasıyla iyice ortaya çıkmıştır. Makedonya politikası bugün de Bulgar siyasal kimliği üzerindeki etkisini devam ettirmektedir.

Bulgaristan'ın Makedonya sınırındaki dağlık bölgelerde, Makedonya Merkezi Komitesi 1894 yılında kurulur. Bulgar komitacılarının bağımsızlığa giderken izlediği strateji Makedonya için, Bulgaristan'ın desteğiyle tekrar kullanılmaya başlanmıştır.⁴¹ Bulgar milliyetçileri, Bulgaristan'dan örgütlenerek Makedonya'da "Nisan İsyanı"na benzer bir siyasal süreci takip etme işine girişmişlerdir. Bulgar siyasal kimliği de dolayısıyla Bulgar kamuoyu da bu gelişime hazırdır.

Makedonya meselesi oldukça karışık bir meseledir. Bugün dahi bu meselenin çözüldüğü söylenemez ve Bulgar Dış Politikası ile Balkan siyaseti için belirleyici özellikler taşımaktadır. Bir yanda "Büyük Bulgaristan"ın bir parçası olarak Makedonya ve Trakya'ya yönelen Bulgar milliyetçiliği söz konusudur. Büyük Bulgaristan peşinde koşan Bulgar milliyetçileri için Makedon kimliği söz konusu değildir ve bu kimlik sadece Bulgaristan'ın önünü kesmek için suni biçimde üretilmiştir. Öte yandan, Bulgaristan'dan ayrı bir Slav Makedon kimliğini savunan Makedon milliyetçileri de söz konusudur. Bu bağlamda 1890'ların sonunda, Makedonya'yı Bulgaristan'la birleşmek yerine, Trakya'ya uzanan büyük ve özerk bir Makedonya'yı savunan siyasal ve silahlı örgütlenmeler ortaya çıkmıştır. "Makedonya-Edirne Dahili Devrimci Örgütü" (IMRO) bu siyasal pozisyonu savunan bir örgüt olarak kurulmuştur. IMRO, Bulgaristan revizyonizmi ile ters düşen bir başka milliyetçiliği temsil etmiştir.

Makedonya siyasal kimliğinin, Bulgar siyasal kimliğinden ayrı bir siyasal varlığa sahip olup olmadığı tartışması, bugün için de önemini koruyan ve ciddi siyasal sonuçları potansiyel olarak içinde taşıyan bir özelliğe sahiptir. Bulgaristan'ın Makedonya meselesine bakışında da bu siyasal kimlik üzerinden gelişen mücadele konunun esasını teşkil eder. Siyasal kimlik konusundaki farklılaşma temel bir ayrıma işaret etmektedir.⁴² Bugün bile Bulgar milliyetçileriyle

41 Richard J. Crampton, *A Short History of Modern Bulgaria*, CUP Archive, 1987, s.150-151.

42 Makedonya bağımsız bir devlet olarak ortaya çıktıktan sonra, söz konusu kimlik tartışması Yunanistan'ı da kapsayacak şekilde genişlemiş ve Makedonya'nın dış ilişkilerini etkileyen bir önem kazanmıştır. Bkz. Nikolaos Zahariadis, "Nationalism and Small-State Foreign Policy: The Greek Response to the Macedonian

Makedonya milliyetçileri arasında bu çatışma söz konusudur. Makedonlar dil ve etnik olarak Bulgarlara çok yakın olmakla birlikte kendi milliyetçiliklerini inşa ederken farklı bir siyasal kimlik etrafında hareket etmeye başlamışlardır.⁴³ Bulgaristan ve Makedonya her ne kadar çok yakın bir siyasal çizgiyi benimsemiş olsalar da nihai siyasi hedefte büyük bir ayrım söz konusu olmuş ve bu durum ilişkilerini hep olumsuz etkilemiştir.⁴⁴

Makedonya siyasal coğrafyası, öte yandan, Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan arasında da örtülü bir mücadelenin başlamasına yol açmıştır. Makedonya'nın geleceği Balkan dengeleri açısından belirleyici hale gelmiştir. Makedonya'da isyan tüm ağırlığıyla devam ederken, bölge devletleri de bu siyasal karmaşadan kazançla çıkma peşine düşmüşlerdir. Şüphesiz söz konusu siyasi karmaşa büyük devletlerin de bölgesel müttefikler üzerinden bölge üzerinde siyasi planlar geliştirmesine yol açmıştır. Bu süreç Balkanlar'ı büyük ve kapsayıcı iki savaşa, Balkan Savaşları'na götürecektir. Balkan Savaşları'nın da kaybedeni yine Bulgaristan olacak ve bu sürekli kaybeden duygusu Bulgar revizyonizmini daha da körükleyecektir.

Bulgaristan için Makedonya'nın bir başka bölge devletinin siyasi kontrolüne girmesi, siyasi kimlik bağlamında yaptığımız değerlendirmeler göz önünde bulundurulduğunda, kabul edilmesi zor bir siyasal pozisyon olarak görülmüştür. Bu nedenle Makedonya'da siyasi karışıklık gelişirken Balkan devletleri arasında da rekabet ve uzlaşmazlık artacaktır. Balkan Savaşları'na gidilen süreçte, bu durum Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgedeki kontrolünü sürdürmesi için avantajlı bir ortam yaratacaktır. Ancak Osmanlı Devleti bu avantajlı ortamı koruma ve kontrolünü artırma konusunda başarılı bir siyaset takip edemeyecek; zira büyük bir iç siyasi karışıklığa sürüklenecektir.

1908 yılında tüm Balkan meselelerinin birbiriyle ilişkilendirilip neredeyse bir büyük Avrupa savaşına yol açacağı kriz içinde Bulgaristan bağımsızlığını ilan etmiştir. Berlin düzeni her ne kadar Bulgaristan'ı özerk bir prenslik olarak kurmuş olsa da, gerçekte fiili bir bağımsızlık söz konusudur. Bu nedenle ilk bakışta o kadar da önemli gibi görünmeyen bu mesele Balkan dengelerini

Issue"; *Political Science Quarterly*, Vol:109, No:4, 1994; Victor Roudometof, "Nationalism and Identity Politics in the Balkans: Greece and the Macedonian Question", *Journal of Modern Greek Studies*, Vol:14, No:2, 1996.

43 Andrew Rossos, "The British Foreign Office and Macedonian National Identity, 1918-1941." *Slavic Review*, Vol: 53, No:2, 1994.

44 Kojouharov, Ağustos ayında Makedonya ve Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'ne karşı yürütülen isyanın milli sembolü olan İlinden (St Elija) gününü kutladıklarını; ancak bu sembolik güne her iki devletin oldukça farklı siyasi anlamlar yüklediklerini ifade etmektedir. Bulgar siyasi kimliği açısından bu sembolik gün bir yandan bağımsızlığı, ancak öte yandan da Makedonya ve Trakya'nın kaybını ifade ederken, Makedon milliyetçileri için özgürlüğe giden yolda ilk adım ve Makedon siyasi kimliğinin ilk meşalesidir. Anton Kojouharov, "Bulgarian "Macedonian" Nationalism: A Conceptual Overview", *Journal of Peace and Conflict Resolution*, Vol:6, No:1, 2004, s 282.

sarsıcı bir gelişme olarak değerlendirilmiş ve İngiltere başta olmak üzere büyük devletlerin tepkisine yol açmıştır. Bu konuda en sağduyulu davranan devlet belki de Osmanlı Devleti olmuştur.

Bulgar siyasal kimliğinin gelişiminde çok önemli bir rol oynayan Makedonya meselesi, bugün için de Bulgar siyasi kimliği üzerinde belirleyiciliğini korumaktadır. Makedonya meselesinin yarattığı revizyonizm Bulgaristan'ı Balkan Savaşları'nda da, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nda da revizyonist cepheye itmiştir. Bulgaristan kaybeden ve cezalandırılan tarafta olmakla birlikte Bulgar milliyetçileri için Makedonya'nın öneminin azaldığını iddia etmek yanıltıcı olacaktır. Bulgaristan, ancak Batı'yla yakınlaşması kaçınılmaz hale geldiği zaman, 1990'ların sonunda bu meselede geri adım sayılabilecek bir yatıştırıcı formülü kabul edebilmiştir. Makedonya meselesi Balkan politikasında çözülmemiş bir kimlik sorunu olarak ortada durmaya devam etmektedir.

5.7. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE SİYASAL KİMLİK VE DIŞ POLİTİKADA DÖNÜŞÜM

İkinci Dünya Savaşı bittiğinde tekrar kaybeden tarafta olan Bulgaristan, savaş sonrasında Sovyetler Birliği'nin kontrolü altına girecektir. Soğuk Savaş'ın başlamasıyla da Bulgaristan üzerinde Sovyet kontrolü mutlak bir ağırlık kazanacaktır. Bir bakıma Bulgaristan'ın egemenliği şekli bir nitelik taşımaya başlayacaktır. Sovyetler Birliği, Bulgar Komünist Partisi vasıtasıyla Bulgaristan üzerinde hâkim olmayı başaracaktır. Sovyetler Birliği'nin bu kontrolü, Rusya'nın Ayastefanos'tan beri Bulgaristan üzerine yönelen siyasal iradesinin çok uzun bir aradan sonra yöneldiği sonuçlara ulaşması anlamını da taşımaktadır.

Soğuk Savaş boyunca Bulgaristan ile Sovyetler Birliği'nin ilişkileri çok yakın olmuştur. Doğu Bloku içinde Sovyetler Birliği'yle tartışmasız en özel ilişkileri Bulgaristan yürütmüştür. Sovyetler Birliği'ne siyasi açıdan yakınlığın doğal ekonomik sonuçları da ortaya çıkmıştır. Bulgar ekonomisi Sovyet ekonomisinin bir parçası haline gelmiştir. Soğuk Savaş boyunca Bulgar Komünist Partisi, Bulgaristan'ın siyasi ve ekonomik çıkarlarının Sovyetler Birliği ile tamamıyla örtüşüğünü ve bu bağlamda Bulgar Dış Politikası'nın Sovyetler Birliği'nin belirleyiciliği altında gelişeceğini en başından ve kesin biçimde kabul etmiştir.⁴⁵ Bu tespit Sovyetler Birliği'nin Bulgaristan'ı özel bir konumda algılamasının da bir sonucudur. Bulgaristan'ın Romanya ile ilişkilerinde kritik bir öneme sahip olan Güney Dobruca meselesinde Sovyetler Birliği daha en başından itibaren Bulgaristan'ı desteklemiştir.⁴⁶

45 Stefanos Katsikas, *Negotiating Diplomacy in the New Europe: Foreign Policy in Post-Communist Bulgaria*, IB Tauris, 2011, s.5-6.

46 *Ibid.*, s.6.

Bulgaristan'da bağımsızlıktan itibaren azınlıkta kalan Rusya yanlısı grupların Soğuk Savaş'la birlikte Sovyetler Birliği ile ilişkilerin yeniden tesis edildiği dönemde güçlenmesi söz konusudur. Spirova, tarihten gelen Bulgar-Rus ilişkisinin Sovyet döneminde ilişkilerin doğal ve kabul edilebilir şekilde gelişmesinin zeminini oluşturduğunu bu bağlamda belirtmektedir.⁴⁷ Bulgaristan-Sovyetler Birliği ilişkilerinin temelini Bulgaristan-Rusya ilişkilerinin oluşturduğu bu açıdan ileri sürülebilir. Bulgar milliyetçiliği tarihsel olarak Batı yanlısı bir karakter kazanmış ve liberal hareketlerin içinde gelişmiştir. Bu nedenle Bulgar milliyetçileriyle Bulgaristan'da Rusya yanlısı gruplar çoğu kez yan yana gelememişlerdir. Bulgaristan'ın kuruluşundan itibaren Rusya, Bulgaristan'ın Balkan politikasında oynayacağı rol üzerinde etkili olmak istemiştir. Rusya'nın tarihsel bir eğilim olarak, Bulgaristan üzerinde Bulgaristan'ın politik özgürlüğünü sınırlayacak bir kontrol arayışı, Bulgar-Rus ilişkilerinin dalgalı seyir izlemesine ve Rusya yanlılarının kamuoyu desteğinin sınırlı kalmasına yol açmıştır. Öte yandan Bulgaristan'ın kritik tarihsel kesitlerde benimsediği Batı yanlısı politika ve Rusya'ya mesafeli duruşu, Rusya tarafında hep aldatılmışlık hissi yaratmıştır. Buna karşılık Soğuk Savaş Sovyetler Birliği'ne, Bulgaristan üzerinde tam kontrol sağlamak için eşsiz bir imkân sağlamıştır. Sovyetler Birliği, geçmişte olduğu gibi Bulgaristan'ı tekrar kaybetme riskini ortadan kaldırmak için, Bulgar Komünist Partisi üzerinden her türlü önlemi almış ve Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin bağılılığını garanti altına almayı başarmıştır.

Bulgaristan'da değişim, 1985 yılında bir yandan bozulan ekonomik dengeler, öte yandan Türk azınlığın siyasi bir hareket içinde protesto eylemlerine başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Zorunlu göçe mecbur edilen Türk azınlık ve derinleşen ekonomik kriz, 1989'da Bulgaristan'da yaşamı oldukça olumsuz etkilemiştir. Doğu Bloku'nda rejimlerin açılım sürecine girdiği bu dönem Bulgaristan için kriz ve içe kapanma dönemi olmuştur. Sonuçta Bulgar Komünist Partisi içerisinde bir grup mevcut yönetimi ve politikaları değiştirme iradesiyle harekete geçmiştir. Spirova'nın ifadesiyle bir tür "Parti içi darbeyle" değişime direnen kadrolar tasfiye edilmiştir. Todor Jivkov ve ekibi çok uzun süren yönetim hâkimiyetlerini bu parti içi darbeyle kaybetmişlerdir.⁴⁸ Komünist Parti'nin değişimi Bulgaristan'da siyasal değişimin de önünü açmıştır. Bulgaristan'da Komünist Parti dışında partiler kurulmaya başlamıştır. 1990 Mart ayında Komünist Parti, üyeleri arasında düzenlediği bir referandumun

47 Maria Spirova, "The Bulgarian Socialist Party: The Long Road to Europe", *Communist and Post-Communist Studies*, Vol:41, No:4, 2008, s 483.

48 Ibid., s.484-485.

neticesinde adını Sosyalist Parti olarak değiştirecektir.⁴⁹ Bu şekilde Bulgaristan siyasetinde yeni bir döneme doğru geçiş süreci başlamıştır. Bu geçiş sürecinde Bulgaristan'ın siyasal kimliğinin tarihsel kırılma hatları neredeyse olduğu gibi tekrar ortaya çıkacaktır. Rusya ile yakın ilişkileri savunan Sosyalist Parti'ye karşı Batı ile hızlı bir entegrasyonu savunan muhalefet bloku arasındaki mücadele Bulgaristan'ın siyasetini ve dış politikasını belirleyecektir. Bu mücadele aynı zamanda tarihsel derinlikte inşa edilmiş bir kimliksel rekabetin canlanmasına da işaret etmektedir.

5.8. SOĞUK SAVAŞ'IN SONA ERMESİ VE BULGARİSTAN'IN NATO'YA İLİŞKİN POLİTİKASI

Bulgaristan'ın Sovyet blokundaki siyasi yapısından çıkıp, Batı blokuna yaklaşma yönünde gelişen geçiş süreci oldukça sancılı olmuştur. NATO açısından bu geçişi yönetecek öncelikli kurumsal araç, NATO içinde Bulgaristan tipi devletler için geliştirilen "Barış için Ortaklık" (PfP) Programı olmuştur. Sovyetler Birliği daha dağılmadan önce NATO Doğu Avrupa'ya yönelik ilk programını 1990 yılında "Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi" (NACC) girişimi ile başlatmıştı. Daha çok siyasal diyalog mekanizmalarını ve belli ölçüde işbirliği imkânlarını arayan bu Programa Bulgaristan da dâhil olmuş ve NATO ile yakınlaşma sürecini başlatmıştır. Dönem aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin dağılma ve Doğu Avrupa komünist partilerinin dönüşüm sürecidir. Bulgaristan'da da Komünist Parti, bu dönemde kendi içindeki bir mücadele sonucunda Sosyalist Parti'ye dönüşme kararı almıştır. NATO'nun Barış için Ortaklık Programı, Doğu Avrupa'ya yönelen ve eski Varşova Paketi devletlerini Kuzey Atlantik Bölgesi'ne yakınlaştırma ya da dâhil etmeyi hedefleyen önemli bir NATO girişimi olarak ortaya çıkacaktır. Bulgaristan daha 1994 yılında, bu Programa katılmıştır.

Bulgar Sosyalist Partisi, Komünist Partisi'nin reformcu kanadının kontrolü ele geçirmesi sonrasında yaşanan bir parti içi transformasyonla oluşmuştur. Bununla birlikte Komünist Parti'nin devlet içi mekanizmalarında bir devamlılık söz konusudur. Bir başka deyişle Sosyalist Parti, reformcu kanadın kontrolü ele geçirmesi ile yaşanan değişime rağmen Komünist Parti'nin devamıdır. Bulgaristan'da reform yanlısı bir politikaya izin vermekle birlikte Sosyalist Parti Rusya ile ilişkilere öncelik tanımaktadır. Sosyalist Parti'nin reform yanlısı politikalarıyla Bulgaristan'daki dönüşüm Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku'nun dönüşümüne uyumlu hale gelmiştir. Öte yandan Sosyalist Parti Bulgaristan'ın NATO ile ilişkilerinin kontrollü bir şekilde devamından yana olmuş ve NATO üyeliği konusunda ise çok istekli bir tavır sergilememiştir. Sosyalist Parti, NATO tarafının ilişkilerin geliştirilmesinde hızla hareket edilmesi çabasına rağmen

49 Ibid. idem.

daha ağır davranmayı tercih etmiştir. Atlantik devletlerinin Bulgaristan'ın üyelik yönünde siyasi gelişim beklentilerine rağmen Sosyalist Parti'nin bu isteksiz tavrı sonucu görüşmeler 1990-1991 arası pek de fazla ilerleyememiştir.

Bulgar Sosyalist Partisi, Komünist Parti'nin siyasi kadrolarının önemli bir kısmını devralarak Komünist dönem sonrası ilk çok partili seçimleri, Haziran 1990'da yapmış ve çok da eşit olmayan koşullarda gelişen Soğuk Savaş sonrası Bulgaristan'ın bu ilk çok partili seçimlerini kazanmıştır. Soğuk Savaş sonrası Bulgaristan'da gerçekleştirilen bu ilk çok partili seçim büyük oranda Sosyalist Parti'nin ve onun denetiminin hissedildiği devlet kadrolarının ağırlığı altında gerçekleştirilmiştir. Sosyalist Parti Soğuk Savaş'ın bittiği, ancak gelişimin ne yönde olacağına çok netleşmediği bu kritik dönemde Batı ile ilişkilerde kontrollü bir siyasi tavır takınmıştır. Sosyalist Parti'nin siyasal kimliğini büyük oranda Rusya ile yakınlaşma ve sosyalist dönemin Batı şüpheciliği belirlemektedir.⁵⁰ Buna karşılık Komünist Parti'den Sosyalist Parti'ye geçişi gerçekleştiren kadrolar, artık Rusya'ya siyasi ve ekonomik olarak dayanma stratejisinin giderek güçleşmekte olduğunu ve Batı'nın siyasal ve ekonomik kurumlarının etkisinin kaçınılmaz bir ağırlık kazanmakta olduğunu da hissetmektedirler. Yine de Sosyalist Parti'nin hızla ve kontrolsüz bir dönüşümü frenlemeye çalışan politikaları, genelde tüm Batı kurumlarıyla ilişkilerde ve özellikle NATO ile ilişkilerde belirleyici olurken, Bulgaristan iç siyasetinin de ana tartışma eksenini oluşturmuştur. Muhalefet siyasal pozisyonunu, Sosyalist Parti'nin bu politikalarına karşı çıkararak oluşturmuştur. Bulgaristan'da tekrar Doğu ve Batı siyasi seçenekleri Bulgar siyasetinin ana eksenini oluşturmaya başlamıştır.

1990 yılında oluşan Bulgar muhalefeti kendi siyasal kimliğini, Batı kurumlarıyla sosyalleşme esasında tespit edecektir. Bu dönemde Bulgaristan'da muhalefet, NATO ve Avrupa Birliği'ne hızlı biçimde yakınlaşma ve bu örgütlere dâhil olma hedefini öne çıkartacak biçimde ve kendi siyasal kimliğini Sosyalist Parti'den bu şekilde ayırt edecek biçimde yeniden tanımlamıştır. Komünist rejim sonrası ortaya çıkan farklı muhalefet gruplarının, Sosyalist Parti ve onun politikalarına karşıtlık esasında bir araya gelmesiyle oluşturdukları muhalefet bloku, Demokratik Güçler Birliği (SDS) adıyla görece çabuk şekilde örgütlenmeyi başarmış ve siyasal bir güç haline gelebilmiştir. 1991 yılında yapılan seçimlerde de, Türk azınlığın siyasi hareketi olan Haklar ve Özgürlükler Hareketi ile birlikte iktidara gelebilmiştir. Demokratik Güçler Birliği'nin 1991-1994 arası dönemdeki iktidarı Bulgaristan'ın Batılı kurumlara yakınlaştığı ve NATO ile ilişkilerin hız kazandığı bir dönem olacaktır.

50 Georgi Karasimeonov, "Parliamentary Elections of 1994 and the Development of the Bulgarian Party System", *Party Politics*, Vol:1 No:4, 1995, s.581.

Demokratik Güçler Birliği'nin kısa ve dağınık görünen iktidar dönemine rağmen, doksanlı yıllarda esas olarak Sosyalist Parti Bulgaristan'ın geçiş dönemini yürütme sorumluluğunu üstlenmiştir. Bu dönem, Bulgaristan'da Batı yanlısı güçlü bir muhalefetin oluşması ve iktidara gelmeyi başarmasına rağmen, örgütlü bir şekilde siyaset alanında belirleyici olamadığı yıllardır. Sosyalist Parti, Komünist dönemden kalan devlet üzerindeki hâkimiyetini, siyaset sahnesinde başat aktör olarak kalmak ve Bulgar Dış Politikasının gelişimini belirlemek için ustaca kullanabilmiştir. Bu nedenle Bulgaristan'ın NATO ile söz konusu dönemdeki ilişkilerini yönetme sorumluluğu da bu dönemde büyük oranda Sosyalist Parti'ye ait olmuştur. Sosyalist Parti, serbest piyasa ekonomisinin kurumlarının tesisine ve NATO ile ilişkilerde çok hızlı ilerleme fikrine mesafeli kalmayı tercih etmiştir.⁵¹ Sosyalist Parti, her ne kadar söylem düzeyinde Komünist Parti geçmişini bir tarafa bırakıp, Batılı bir sosyal demokrat siyasi harekete dönüşmekte olduğunu iddia etse de, doksanlı yıllar eski bürokratik kadroların devlet ve siyaset üzerindeki kontrolünün devam ettirildiğini ortaya koymuştur.

Sosyalist Parti, geçiş döneminde Doğu Avrupa ve Balkanlar'da iktidarda kalan ve "Batı" tarafından reforme edilmeye çalışılan eski komünist partilerden çıkan tüm partiler içinde en dirençlisi olmuştur.⁵² Bulgar Komünist Partisi'nin, Bulgar siyasi kimliğinin tarihsel derinlikte Rusya yanlısı olarak gelişen sektörlerinin etkisi altında Sovyet döneminde Rusya'daki Komünist Parti'yle belki de en yakın siyasi ilişkileri geliştirdiğini akılda tutmak gerekir. Sosyalist Parti, Rusya'nın da yaşadığı çalkantılı geçiş döneminde temkinli bir siyaseti takip etmeyi tercih etmiştir.

Demokratik Güçler Birliği'nin 1991 ve 1994 arasında hızlandırdığı NATO ile üyelik yönünde yakınlaşma girişimleri, Sosyalist Parti'nin ikinci iktidar döneminde tekrar yavaşlayacaktır. 1996 yılında Bulgar Sosyalist Partisi, Demokratik Güçler Birliği iktidarının NATO ile yürütmeye başlanmış olduğu üyelik görüşme sürecinden çekilme kararı alacaktır. Simon, Sosyalist Parti'nin NATO'ya yönelik mesafeli politikasını, "Bulgaristan'ın NATO ile ilişkilerde yedi yılı kaybettiği" ve bu yılların boşa harcandığı şeklinde değerlendirmiştir.⁵³ Bulgar Sosyalist Partisi 1994-1996 döneminde hala Rusya ile ekonomik ve siyasi ilişkileri canlı tutmaya çalışan bir görünümündedir. Bulgaristan Sosyalist Partisi, 1995 yılında Rusya'dan tank ve savaş uçağı alımı yapacak kadar NATO'dan farklı bir siyaset takip edebilmiştir.⁵⁴

51 Maria Spirova, a.g.m., s 482.

52 Jeffrey Stevenson Murer, "Mainstreaming Extremism the Romanian PDSR and the Bulgarian Socialists in Comparative Perspective", in Bozoki, Andras, and John T. Ishiyama (eds.), *The Communist Successor Parties of Central and Eastern Europe*, ME Sharpe, 2002, s.369.

53 Jeffrey Simon, "Bulgaria and NATO: 7 Lost Years", *Strategic Forum*, No. 142, 1998, s.1.

54 Tom Gallagher, "Balkan But Different: Romania and Bulgaria's Contrasting Paths to NATO Membership

1997 seçimleri Bulgaristan'ın NATO ile ilişkilerinde tekrar önemli bir değişimi işaret eder. 11 farklı siyasi grubun oluşturduğu ve siyasi varlığını Sosyalist Parti karşıtlığı üzerinden konumlandırılan Demokratik Güçler Birliği, 1997'de bir koalisyon hükümetiyle tekrar iktidara sahip olabildiği.⁵⁵ 1996 ekonomik krizi sonrasında başlayan ve büyüyen protesto gösterileri Sosyalist hükümetin istifası ve erken seçim kararıyla sonuçlanmıştır. Haziran 1997 seçimleri Sosyalist Parti'nin siyasal gücünde büyük bir kırılmayı ifade edecektir. Demokratik Güçler Birliği'nin takip ettiği dış politika Avrupa Birliği ve NATO üyeliğini öncelikli gören esasa dayanmaktadır. 1990'ların sonu, artık Bulgar dış politikasında bir büyük değişime işaret etmektedir. 1997'de yeni Hükümet Bulgaristan'ın NATO üyeliği talebini ifade etmiş ve bu yönde politika değişikliğini başlatmıştır. Yeni hükümet NATO ile entegrasyon için çalışmak üzere bakanlıklar üstü özel bir komite kurmuş ve bu politikaları hemen uygulamaya başlamıştır.⁵⁶ Öte yandan NATO 1997 Madrid Zirvesi kararlarıyla, Bulgaristan'a üyelik konusunda net bir yol haritası sunmamakla birlikte, Doğu Avrupa'ya genişleme yönündeki iradesini açık biçimde teyit etmiştir. NATO'nun Bulgaristan'daki dönüşümü destekleyen perspektifini bu dönemde ortaya koyduğunu söylemek de mümkündür.⁵⁷ Yine 1997 yılı içinde Bulgaristan Bosna-Hersek'teki çok uluslu güce, NATO İstikrar Gücü'ne katılacaktır. 1998'den itibaren de NATO'nun Kosova Krizi konusundaki politikasını desteklemeye başlayacaktır. Rusya'nın Kosova operasyonuna yönelik faaliyetleri için hava sahasını açma talebini reddeden⁵⁸ Bulgaristan devamında NATO'nun Kosovada oluşturduğu güce de (KFOR) katılacaktır.

Bulgaristan, Kosova Krizi ve devamında gelişen Makedonya meselesinde NATO ile koordinasyon halinde faaliyet göstermiş ve Romanya ile birlikte Rusya'nın Balkanlar'daki faaliyetlerini zorlaştırıcı bir tutum sergilemiştir. Makedonya'nın ayrı bir ulus olarak varlığını tanıyan tarihi bir kararı, Bulgar hükümeti bu dönemde açıklamıştır.⁵⁹ Makedonya'ya ilişkin olarak NATO ile gelişen ilişkilere paralel olarak ortaya çıkan politika değişikliği Bulgar siyasi kimliği açısından da gözlemlenmesi gereken bir önem taşımaktadır. Bulgaristan başından itibaren Makedonya'nın bağımsızlığını tanımakla birlikte, Makedonya siyasal kimliğini, dilini ve ulusunu Bulgar siyasal kimliğinden ayrı olarak kabul

1994–2002", *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol:20 No:4, 2004, s.6.

55 Maria Spirova, "Political Parties in Bulgaria", s.603.

56 Plamen Bonchev, "Bulgaria's Way to NATO", in Tashev, Blagovest, et. al. (eds.), *Bulgaria's Roadmap to NATO after Prague*, Sofia, 2004, s.328-329.

57 Jeffrey Simon, "Post-Enlargement NATO: Dangers of Failed Suitors and Need for a Strategy", in Stephen J. Blank (ed.), *From Madrid to Brussels: Perspectives on NATO Enlargement*, US Army War College Publications, 1997, s.25.

58 Bonchev, "Bulgaria's Way to NATO", s.334.

59 Gallegher, "Balkan but Different", s.8.

etmeyi bu karara kadar reddetmiştir. Makedonya meselesi, daha önce ayrıntılı biçimde ele aldığımız gibi Bulgar siyasi kimliğinin oluşumunda çok önemli bir tarihsel kırılma hattını temsil eder. Bulgar milliyetçiliği bir yönüyle Makedon kimliğini ötekileştirirken öte yandan Makedonya'yı büyük Bulgaristan'ın ayrılmaz ve bütün bir bölümü olarak görme eğilimindedir. Makedon dili ve Makedon ulusu iddialarını milliyetçiler Bulgaristan'a karşı düşmanca bir tavır olarak algılayagelmışlerdir. Bu nedenle Makedonya'nın ayrı siyasi ve milli varlığını kabul etmek anlamına gelen bu karar Bulgaristan'da önemli bir değişimi işaret etmekle birlikte büyük de bir tartışma yaratacaktır. Bu karar bir bakıma Batı ile yakınlaşmanın bedeli olarak anlaşılacak ve anlatılacaktır. 1997 seçimleri sonrası Bulgaristan, NATO'nun geliştirdiği Güneydoğu Avrupa İnisiyatifi içerisinde kritik bir rol de üstlenmiştir. Güneydoğu Avrupa Çok Uluslu Barış Gücü (MPFSEE) Antlaşması imzalanmış, Güneydoğu Avrupa Çok Uluslu Barış Gücü Tugayı (SEEBRIG) karargâhı Filibe'de oluşturulmuştur. Birleşik bir deniz görev gücü, Karadeniz Deniz Gücü (BLACKSEAFOR) kurulmuştur.⁶⁰ NATO tüm bu gelişmelerde hep Bulgaristan'ı merkeze alan bir yapılanma peşinde olmuştur. 1990'ların sonu ve 2000'lerin başı itibariyle Bulgaristan'da siyasal kimlik-dış politika ilişkisi, bu nedenle Sosyalist Parti iktidarı altındaki Bulgaristan politikalarından çok farklılaşmaktadır.⁶¹ Söz konusu dönemde Sofya'nın Güneydoğu Avrupa İnisiyatifi içinde yakınlaşması ve pek çok güvenlik işbirliği mekanizması içine girmesi bu politikada köklü bir değişime de yol açmıştır.

1999'da NATO'nun doğuya doğru ilk genişlemesiyle Macaristan, Polonya ve Çek Cumhuriyeti'nin üyeliği gerçekleşmiştir. Bu önemli NATO genişlemesi sonrasında, Bulgaristan'ın NATO üyeliği konusunda kendi kamuoyunda da çok daha olumlu bir hava hâkim olmaya başlamıştır. Bu dönem aynı zamanda Avrupa Birliği üyeliği yönünde de önemli adımların atıldığı bir dönem olacaktır. 1999 Aralık ayında Avrupa Birliği Bulgaristan'ı da aday ülke olarak ilan etmiş ve katılma müzakerelerine başlama kararı almıştır. Bulgaristan'ın Avrupa Birliği ve NATO üyelik süreci bu dönemde paralel bir şekilde seyretmiş ve bu gelişim Bulgar kamuoyununun Batı şüpheciliğini azaltıcı bir etki yaratmıştır. Bulgaristan'da Batı şüpheciliğinin azaldığı, AB ve NATO'ya dâhil olma konusunda toplumsal desteğin arttığı bu dönem aynı zamanda Batı ile entegrasyonu savunan siyasi hareketlerin güç kazandığı bir dönem de olmuştur.

Bulgaristan'da 2001 seçim süreci Batı yanlısı muhalefetin yeniden şekillenmesi anlamında hiç umulmadık sonuçlar doğurmuştur. Demokratik

60 Valeri Ratchev, "Defense Diplomacy: Bulgarian Experience", in Timothy Edmunds, Marjan Malefic (eds.), *Defense Transformation in Europe: Evolving Military Roles*, IOS Press, 2005, s.65-66.

61 Gallogher, "Balkan but Different", s.8.

Güçler Birliği'nin iktidarda güç kaybettiği bir dönemde, Bulgaristan'ın eski kralı kurduğu yeni siyasi partisiyle iktidara gelebilmiştir. Simeon daha dokuz yaşındayken, 1946 yılında Bulgaristan Sovyetler Birliği'nin kontrolüne girerken sürgüne gönderilmiştir. Eski kral Simeon, Doğu Bloku'nun dağılması ve Bulgaristan'ın Batı ile yakınlaşmaya başlaması üzerine 1996'da Bulgaristan'a dönmüştür. 1943 yılında babasının ani ölümü üzerine dokuz yaşındayken tahta geçen Simeon'un yerine devleti Naiplik Konseyi yönetmişti. Kısa dönemli bir krallık döneminde dolayısıyla hiçbir siyasi sorumluluk sahibi de olamamıştı. 1996'da altmışlı yaşlarında Bulgaristan'a geri döndüğünde bir yandan Bulgar Krallığını, diğer yandan Alman kökenleriyle Avrupa ile yakınlığı temsil eden ve yıpranmamış bir siyasi görünüme sahiptir. 2000 yılı iktidardaki Demokratik Güçler Birliği'ni oluşturan siyasi hareketlerin iç uyumunun da bozulduğu bir dönemdir. 1999 yerel seçimleri de Demokratik Güçler Birliği'nin seçmen tabanının erimekte olduğunu ortaya koymuştur.⁶² Bir başka deyişle, Batı yanlısı politikaları takip eden iktidar blokunun zayıfladığı bir dönemde Simeon, Bulgar siyasi kimliğinin Alman kökenli aristokratik yönünü öne çıkartan bir siyasi hareketi oluşturup seçimlere girmiştir. Ulusal İstikrar ve Yükselme Hareketi (NDSV), seçimlerden sadece 11 ay önce Nisan 2001'de eski kral Simeon tarafından kurulur ve kamuoyu nezdinde hızla ağırlık kazanır. Seçimlerde de oyların yüzde 43'nü alır ve parlamentodaki 240 sandalyenin 120'sini kazanır. Haklar ve Özgürlükler Hareketi ile bir koalisyon hükümeti kurar.⁶³

NDSV iktidarı döneminde Bulgaristan NATO üyesi olacak ve Avrupa Birliği üyeliği içinde ciddi mesafe kat edecektir. Bulgaristan'ın 2004 yılında gerçekleşen NATO üyeliğinde NDSV iktidarının önemli payı söz konusudur. Nieto, bu üyeliği jeopolitik açıdan çok önemli görmektedir. Karadeniz'de Rusya'ya karşı güçlü bir NATO varlığı için Bulgaristan ve Romanya'nın üyeliğini yaşamsal olarak değerlendirmektedir. Nieto, ABD için Batı Avrupadaki askeri üslerdense, operasyon bölgelerine yakın devletlerde askeri varlığın yoğunlaştırılmasının stratejik önemini vurgulamaktadır. Bulgaristan, Rusya'ya karşı ve Karadeniz/Kafkasya bölgesinde ABD'nin bu önceliğine cevap verir bir jeopolitik konuma sahiptir. Nieto, Bulgaristan'ın ABD açısından öne çıkartılan söz konusu jeopolitik öneminin Türkiye'ye karşı bir tutum olarak da değerlendirilebileceğini vurgulamaktadır. Türkiye'nin Karadeniz ve Kafkasya bölgesinde ABD'nin politikalarına direndiği ve Rusya ile yakınlaştığı ileri sürülmektedir.⁶⁴ Bu tespitlerden hareketle Bulgaristan'ın NATO üyeliğinin

62 Zoltan D. Barany, "Bulgaria's Royal Elections", *Journal of Democracy*, Vol.13, No.2, 2002, s.148.

63 Ibid., s.149.

64 W. Alejandro Sanchez Cornejo, "A Drop in the Ocean: Bulgaria's NATO Membership and Black Sea Geopolitics", *European Security*, Vol:17, No:4, 2008, s.521-522.

sadece Avrupa güvenliğinden ibaret olmadığı, özellikle ABD için Bulgaristan'ın Romanya ile birlikte Karadeniz/Kafkasya bölgesinde bir ileri karakol olarak değerlendirildiği söylenebilir. ABD'nin, Türkiye ve Rusya'ya karşı Bulgaristan için öne çıkarttığı bu rolü Bulgaristan'ın üstlenmek konusunda ne kadar istekli olduğu tartışmalı bir konudur. Bu tartışmalı konu, aynı zamanda, bu çalışmanın temel varsayımı olan siyasal kimlik-dış politika etkileşimi içinde dinamik bir mücadeleye konu olacak ve bu bağlamda zaman içinde şekillenecek bir meseledir.

5.9. BULGARİSTAN'IN AVRUPA BİRLİĞİ ÜYELİĞİ VE AVRUPALILAŞMA

Soğuk Savaş sona ererken Yugoslavya'da yaşanan iç savaş, Avrupa Birliği'ni Balkanlar ve Doğu Avrupa'nın geleceği konusunda alarma geçirmiştir. Tarihsel olarak ortaya çıkan gelişmelerin gösterdiği gibi, Balkan coğrafyasındaki krizlerin sadece bu bölge ile sınırlı kalmayabileceğinin bilincinde olan Avrupa Birliği, Yugoslavya iç savaşını kontrol altına almak ve buna benzer etnik, dinsel ve yerel çatışmaların patlak verme ihtimalini sınırlamak için harekete geçmeyi bir zorunluluk olarak görmüştür.

Öte yandan Almanya, tarihsel ve jeopolitik nedenlerle Orta ve Doğu Avrupa ile Balkanlar'a kadar uzanan bu coğrafya ile yakından ilgilidir. Doğu Bloku'nun çözülmesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılması özellikle Almanya için önemli bir fırsat olarak görülmüştür. Almanya, İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş'ın bir sonucu olarak ortaya çıkan bölünmüşlüğüne bir son verip siyasi birliğini tekrar sağladıktan sonra, Balkanlar'a uzanan Doğu Avrupa coğrafyasında etkisini artırmak istemiş ve Avrupa Birliği'nin genişleme politikası bu açıdan Almanya'ya etkili bir araç sağlamıştır. Avrupa Birliği'nin Doğu'ya genişlemesi Almanya'nın liderliği ve itici gücü altında gelişmektedir.

Avrupa Birliği'nin doğu genişlemesi, NATO ve Avrupa Konseyi'nin doğu genişlemesiyle koşut bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Bu üç genişleme birbirini tamamlamış ve söz konusu coğrafyanın entegrasyonunun başarısında birlikte hareketle başarı sağlanmıştır. Ancak burada Avrupa Birliği'nin özel bir konumu olduğunu ifade etmek gerekir. Avrupa Birliği ulus devletleri ve ulusal egemenliği aşan yeni bir tip siyasal topluma yönelmiştir. Dolayısıyla Avrupa Birliği üye devletlerin, hatta üyeliğe aday devletlerin siyasal toplumunu ve siyasal sistemlerini dönüştürücü ve yeniden yapılandırıcı mekanizmalara ve sonuç olarak bir doğrudan etkiye sahiptir. Avrupa Birliği kontrol edebildiği bu dönüşümü toplumsal ve siyasal ölçekte derinleştirme ve daha kalıcı hale getirme yeteneğine sahiptir. Avrupa Birliği'nin bu yeteneği kendi yapısal özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Avrupa Birliği'nin varlığı ve varoluş koşullarıyla ilgili olan

bu durum, Birliğe katılan devletlerin siyasal kimliklerini dönüştürebilmektedir. Akademik yazında Avrupalılaşıma olarak adlandırılan bu kimlik dönüşümü söz konusu coğrafya için de son derece önemli sonuçlar ortaya çıkarabilmiştir. Ayrıca sosyalist partiye dönüşen komünist partilerin iktidarda kaldığı Doğu Avrupa devletlerinde, Avrupa Birliği'ne üyelik konusundaki çekinceler, NATO üyeliği ile karşılaştırıldığında daha sınırlı kalmıştır. Avrupa Birliği'ni refah ve demokrasi için bir siyasal geçiş ve dönüşüm vasıtası olarak değerlendiren bu siyasal elit Avrupa Birliği konusunda ve siyasal kimliğin Avrupalılaşmasına pek direnmemiştir. Bu gözlem tam olarak Bulgaristan örneğine de uymaktadır. Bulgar Sosyalist Partisi ve onun çevresindeki siyasal elit NATO üyeliği konusunda ciddi çekincelerle hareket ederken, Avrupa Birliği konusunda hızlı hareket etme ve diğer Doğu Avrupa devletlerinin gerisinde kalmama eğiliminde olmuştur. Buna karşılık NATO, stratejik meseleleri önceleyerek hareket etmiş ve Balkanlar'a doğru genişlemesini Avrupa Birliği'nin Balkanlar'a genişleme eğiliminden daha hızlı gelişen bir strateji içinde görmüştür. Avrupa Birliği ise özellikle Bulgaristan konusunda demokrasi, temel haklara saygı ve yolsuzlukla mücadele konularında ciddi eksiklikler tespit etmiş ve dolayısıyla genişlemeyi geciktirmeyi tercih etmiştir.

Avrupa Birliği Balkanlar ve Bulgaristan konusunda daha yavaş hareket etmekle birlikte, genel olarak Orta ve Doğu Avrupa genişlemesini öncelikli olarak değerlendirmiştir. Sorunlar tespit ettiği Bulgaristan ve Romanya genişlemesini de ihmal eder görünmekten kaçınmıştır. Tarihsel olarak çatışma yaratmaya uygun pek çok toprak ve kültür merkezli meselenin, çözüme kavuşturulamadan Soğuk Savaş'la dondurulduğu bu siyasi coğrafya, Soğuk Savaş sonrasında bir bakıma patlamaya hazır siyasi volkanlarla doludur. Avrupa Birliği'nin kimlik üzerindeki etkisi bu sorunların çözümüne yönelik önemli imkânlar sunabilmiştir. Avrupalılaşıma yeni bir siyasal kimlik oluşum sürecidir. Ayrıca, üye devletler arasında var olan sınırların ortadan kaldırılması Avrupa Birliği coğrafyasında sınırı aşan yakınlaşmalar ve etkileşimlerin ortaya çıkması sonucunu da doğurmaktadır. Bu nedenle Avrupa Birliği genişlemesiyle birlikte, genişlemeye konu olan ülkeler arasında toprak ve etnik uyuşmazlıklarda yumuşama ortaya çıkabilmektedir.

Avrupa Birliği, doğuya genişleme hareketini 1998 PHARE programıyla başlatmıştır. Daha Sovyetler Birliği'nin dağılmadığı bir dönemde söz konusu program Polonya ve Macaristan için teknik ve mali yardım programı olarak başlamıştır. Sonrasında PHARE, bütün Doğu Avrupa'ya genişletilmiştir. Ortaklık anlaşmaları bu genişleme hareketinin bir başka aracıdır. Sovyet sisteminden çıkan bu devletlerin ve halkların çok partili liberal demokrasiye

ve rekabetçi bir serbest piyasa ekonomisine geçebilmeleri için gereken altyapı yatırımları ve hazırlık faaliyetleri yürürlüğe konmuştur. Üyelik sonrasında bu ülkelerin ekonomilerinin ve siyasi sistemlerinin çökmemesi öncelikli hedef haline gelmiştir. Bu amaca yönelik 1993 tarihli Kopenhag Zirvesi kararları da bir başka önemli gelişmedir. Avrupa Birliği bir yandan yardım ve yeniden yapılandırma faaliyetlerini yürütürken, diğer yandan Kopenhag Kriterleri'ne göre elde edilen siyasi, teknik ve ekonomik sonuçları da değerlendirmeye ve karşılaştırmaya başlamıştır. Bu şekilde genişlemeye konu olan aday devletler kontrol altına alınmış ve Avrupa Birliği hedefleri doğrultusunda dinamik bir dönüşüm, yeniden yapılandırma süreci içine konulmuştur.

Bulgaristan, Avrupa Birliği genişlemesinde, bazı sorun alanları mevcut olmakla birlikte, başından itibaren yer almıştır. Şüphesiz bunda Bulgaristan'ın daha önceki bölümlerde açıkladığımız siyasal kimliği önemli bir rol oynamıştır. Slav, Ortodoks ancak Rusya ile Sırbistan kadar yakınlaşmaya uygun olmayan bir siyasal kimlik. Ayrıca coğrafi olarak Karadeniz'e kıyısı olan önemli bir jeopolitik konum. Bulgaristan; Polonya ve Macaristan ile karşılaştırıldığında, genişleme sürecinde ikincil konumda görülse de, Romanya ile birlikte en başından itibaren genişleme politikasının ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilmiştir.

Bulgaristan ile ortaklık anlaşması Avrupa Anlaşması adı altında 1993 yılında imzalanmış ve 1995 yılında yürürlüğe girmiştir. Söz konusu Anlaşma Bulgaristan'ın Avrupa iç pazarına dâhil edilmesi için gereken ekonomik, ticari ve teknik dönüşümün hukuki zeminini yaratmış, ayrıca tam üyelik hedefini tanımıştır. 18 Aralık 1995'te Avrupa Birliği'ne tam üyelik başvurusunda bulunan Bulgaristan'ın başvurusu üzerine hazırlanan ilk raporda, pek çok siyasi ve ekonomik uyumsuzluk tespit edilmiş, ancak bununla birlikte Bulgaristan genişleme süreci içinde tutulmuştur. Avrupa Birliği bu sorunların ağırlığı karşısında Bulgaristan'ın üyeliğini ikinci bir dalga içinde planlamakla birlikte, söz konusu sorunları kendi hedefleri doğrultusunda çözmek için Bulgaristan'la yakın siyasi ve ekonomik bir ortaklık kurmaya karar vermiştir. 1999 Helsinki Zirvesi'nde Bulgaristan ile katılma görüşmelerine başlanmasına karar verilmiştir. Bulgaristan ile katılma müzakereleri 2000 yılı Mart ayında başlayacaktır. Avrupa Birliği Bulgaristan'a uyguladığı vize zorunluluğunu da Mart 2001'de kaldırmıştır.⁶⁵

Bulgaristan'ın siyasal kimliğinin dönüşümünde katılma müzakereleri çok etkili olmuştur. Avrupalılaşıma olarak adlandırılan bu dönüşüm, gerçekte

65 Angelina Tchorbadijska, "Bulgarian Experiences with Visa Policy in the Accession Process: A Story of Visa Lists, Citizenship and Limitations on Citizens' Rights", *Regio-Minorities, Politics, Society*, (English Edition), Issue:88, 2007, s.91.

müzakerelerin de hedeflediği bir sonuçtur.⁶⁶ Müzakereler, Kopenhag Kriterleri olarak ifade edilen normlar çerçevesinde bir dizi kural ve kurumsal değişimi hedeflemektedir. Kuralların ve bu kuralları uygulayacak idari yapıların yeniden şekillendirilmesi yeni bir kurumsallaşma sonucunu doğuracaktır. Demokratik kurumlardan, ekonomik ve piyasa kurumlarına kadar bir dizi tepeden tırnağa yeni işleyiş şekilleri ortaya çıkacaktır. Bu dönüşümün toplumsal algılar ve karar ve davranış biçimlerini de dönüştürmesi tasarlanmıştır. Sonuçta ortaya Avrupa değerleri, kural ve kurumlarıyla uyumlu işleyen bir yeni toplum, devlet ve siyasal düzen çıkartılması amaçlanmıştır. Bu kimliksel dönüşümün dış politika davranışlarında da beklenen sonuçları doğurması umulmuştur.

Bulgaristan'ın Avrupalılaşması katılım müzakere süreci içinde yönetilmeye çalışılmıştır. Bulgaristan siyasal ve ekonomik eliti en başından itibaren bu dönüşüme hazır olduğunu, neredeyse ciddi bir siyasi itiraz olmaksızın ifade etmiştir. Bulgar Parlamentosu daha en başında, Aralık 1990'da kabul ettiği bir kararla Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne tam üyelik hedefini ilan etmiştir. 1990 Haziran seçimlerinde iktidarda kalmayı başaran eski Komünistler, Sovyetler Birliği ile ilişkilerini korumakla birlikte Avrupa Birliği hedefine bağlı gibi görünmüşlerdir.⁶⁷ Burada şüphesiz, sarsılan ve dağılma tehlikesi gösteren Sovyetler Birliği'nin zayıflığı ve Sovyet Bloku'ndan çıkan tüm devletlerin neredeyse Avrupa Birliği'ne üyelik için bir yarışa girmiş olması oldukça etkili olmuştur. Yukarıda belirttiğimiz gibi Avrupa Birliği konusunda NATO üyeliğinden farklı olarak bir oydaşma söz konusu olmuştur. Mayıs 1990'da ortaklık anlaşmasının öncülü bir anlaşma olan "Ticaret ve İşbirliği Anlaşması" imzalanmış ve Bulgaristan PHARE programına dâhil edilmiştir. 1990'ların ortalarına gelindiğinde Avrupa Birliği mali yardımlar ve çeşitli düzenlemeler eliyle Bulgaristan'ın en büyük ticaret ortağı konumuna yükselmiştir. Bulgaristan gelişen ekonomik ve siyasi ilişkilerden doğacak refah artışı ve demokratikleşme gibi olumlu sonuçları hedefleyerek reform sürecini devam ettirme kararlılığını göstermiştir.

Avrupa Birliği'nin müzakere sürecinde yöneldiği en önemli siyasi mesele Bulgaristan'daki Türk azınlığa uygulanan ayrımcılık politikasıdır. Haklar ve

66 Tanasoiu Avrupalılaşmayı üç düzeyde tanımlamakta ve ölçmektedir. Bunlar kuralların içselleştirilmesi, davranışların uyumlaştırılması ve söylemlerin uyumlaştırılmasıdır. Bu üç düzey, ulusal düzeyde siyasal algı ve tercihlerin Avrupa Birliği norm ve kurumları çerçevesinde dönüşümünün bir sonucu olarak ortaya çıkacaktır. Avrupalılaşma sürecinin ayrılmaz bir parçası olarak koşulluluk stratejisi öngörülmüştür. Avrupa Birliği değerleri ve beklentileriyle uyumlu olan bu üç düzeydeki gelişmeler ödüllendirilmekte, uyumsuzlukta ısrar ise cezalandırılmaktadır. Cezalandırmanın en önemli iki aracı mali yardımların kısılanması ya da askıya alınmasıyla, üyelik perspektifinin yavaşlatılmasıdır. Tanasoiu, Cosmina. "Europeanization Post-Accession: Rule Adoption and National Political Elites in Romania and Bulgaria", *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol:12, No:1, 2012, s.174-175.

67 Gergana Noutcheva, Dimitar Bechev, "The Successful Laggards: Bulgaria and Romania's Accession to the EU", *East European Politics and Societies*, Vol:22 No:1, 2008, s. 116.

Özgürlükler Hareketi'nin kurulması bu gelişmelerin bir yansıması olmuştur. Ekonomik açıdan da Bulgaristan sıkı bir denetim altına alınmış ve kamu harcamaları minimuma indirilmiştir. Avrupa Birliği'nin öncelikli gördüğü bir başka mesele de, yolsuzluk ekonomisi ve yozlaşmış bürokratik kadrolar olmuştur. Komünist Parti'nin kadrolarının devlet ve siyasette hakim olmaya devam etmesini Avrupa Birliği bu meselenin çözülmesini güçleştiren bir önemli faktör olarak değerlendirmiştir.⁶⁸

Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne entegrasyonu sürecinde öne çıkan kurumsal dönüşüm ve "Avrupalılaşma" süreçlerinin demokratikleşmeyi ilerletirken yolsuzluk sorununu da çözmesi umulmuştur. Avrupa Birliği müzakereler süresince, zaman zaman kullandığı mali kaynakları askıya alarak ve bu kaynakların kullanımı konusunda soruşturmalar açarak iktidardaki partileri baskı altına alabilmiştir. Bulgaristan'da kamuoyu bu dönem boyunca Avrupa Birliği'nden gelen bu tür müdahalelere son derece hızlı ve bir açıdan da istenen yönde tepki vermiş ve siyaset Avrupa Birliği'nin yönlendirmelerine açık hale gelmiştir.⁶⁹

Bulgaristan'da özellikle 2001'den itibaren hızlı bir reform süreci ve bu anlamda kurum ve kurallar itibarıyla Avrupalılaşma süreci işlemiştir. Bu sürecin Bulgaristan'ın siyasal kimliğini dönüştürücü etkisi kaçınılmazdır. Bulgar Sosyalist Partisi dâhil, tüm siyasi partilerin 2000'lerden itibaren Avrupa Birliği kurumlarıyla yakınlaştığı ve yoğun bir etkileşim içine girdiği gözlemlenmiştir.⁷⁰ 2000 yılı Şubat ayı itibarıyla Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne katılma müzakereleri de başlamıştır. Katılma müzakereleri yapısı itibarıyla aday devletin kurum ve kullarını dönüştürme amaçlı olarak yürütülür. Koşulluluk esasında gelişen katılma müzakereleri Bulgaristan'ın siyasal kimliğinin dönüşmesinde derin bir etkiye sahip olmuştur.

Bulgaristan Avrupa Birliği'ne katılma sürecinde, Avrupa Birliği inisiyatifi ile gelişen bölgesel girişimlere de dâhil olmuştur. 1996 yılında "Orta Avrupa İnisiyatifine" katılan Bulgaristan, aynı yıl "Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci'nin başlatılmasında öncü olmuştur. Bulgaristan devamında 1999 yılında da Orta Avrupa Serbest Ticaret Anlaşmasına katılmıştır. Avrupa Birliği'nin oluşturduğu "Güneydoğu Avrupa için İstikrar Paketi" içinde de yer almıştır. Bu bölgesel inisiyatifler Bulgaristan'ın Avrupa Birliği üyeliğine

68 Aneta B. Spendzharova, Anna Vachudova Milada, "Catching Up? Consolidating Liberal Democracy in Bulgaria and Romania after EU Accession", *West European Politics*, Vol:35, No:1, 2012, s.40.

69 Bu konuda bkz. Svetiozar A. Andreev, "The Unbearable Lightness of Membership: Bulgaria and Romania after the 2007 EU Accession", *Communist and Post-Communist Studies*, Vol:42, No:3, 2009, s.379.

70 Antoaneta Dimitrova, "Enlargement, Institution-Building and the EU's Administrative Capacity Requirement", *West European Politic*, Vol: 25, No:4, 2002, s.184-185.

hazırlanmasında etkili bir rol oynamıştır.⁷¹

Bulgaristan'ın müzakere süreci içinde siyasal yapısı giderek Avrupa Birliği karar merkezleriyle uyumlu hale gelmiştir. Avrupa Birliği'nin önceliklerine uyum göstermekte zorlanan siyasi partilerin siyasal başarısında gerileme ortaya çıkabilmiştir. Muhalefet önce Demokratik Güçler Birliği içinde örgütlenmiş, daha sonra eski kral Simeon'un hareketi öne çıkmış ve en son Bulgaristan Vatandaşları için Avrupa Kalkınması hareketi güç kazanmıştır. "Bulgaristan Vatandaşları için Avrupa Kalkınması" Partisi'nin oylarının son dönemde artışı, Batı yanlısı politikalara desteğin artmakta olduğunun da bir göstergesidir. Bulgaristan "Avrupalılaştan" siyasal kimliği ile Balkan politikasında Avrupa Birliği'nin önceliklerine uygun hareket etmeye başlamıştır. Bunun en önemli testi Kosova krizi olmuştur. Savaş sırasında Sırbistan ile ilişkiyi koruyan ve Kosova'daki bağımsızlık hareketini kendi Türk azınlığı için de riskli gören Bulgar hükümeti giderek Avrupa Birliği siyasi pozisyonuna yaklaşmıştır. Bulgaristan Sosyalist Partisi'nin başlangıçtaki direnci de zaman içinde kırılmıştır. Bulgaristan, 2007'de Avrupa Birliği tam üyeliğinin gerçekleşmesi sonrasında, Kosova politikasını tamamen değiştirmiş ve 2008 yılında Kosova'yı tanımıştır.⁷²

Bulgaristan, Avrupa Birliği'ne üye olmadan önce yukarıda ayrıntılı biçimde ele aldığımız gibi, 2004 yılında NATO'ya da üye olmuştur. Bechev, "Avrupa'nın postkomünist yakın çevresi" olarak tanımladığı siyasal coğrafyada Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'nin dış politikasına büyük katkı sağlayabileceğini ifade etmektedir. Bechev'e göre, Batı Balkanlar ve Karadeniz bölgesinde, Bulgaristan, Romanya ile birlikte, Avrupa Birliği ve NATO'nun etkinliğini, gerek bu bölgede yerleşik deneyimli insan kaynaklarıyla, gerekse tarihsel ve politik birikimiyle ileri götürme potansiyeline sahiptir.⁷³ Bulgaristan, NATO ve Avrupa Birliği'ne üye olduktan sonra, Romanya ile birlikte Karadeniz politikası için önemli bir konum kazanmıştır. Bu konuya NATO ile ilişkiler başlığı altında ayrıntılı şekilde değinilmiştir.

Bulgaristan'ın Avrupa Birliği üyeliği Bulgaristan'ın siyasal kimliğinin analizi konusunda çok önemli bir gelişmedir. Avrupa Birliği'nin uluslarüstü yapısı içinde, Bulgaristan'da tarihsel kırılmaların yarattığı kimliksel fay hatları kriz yaratma potansiyelini yitirmeye başlamıştır. Bulgaristan Dış Politikası'nın bu

71 Dimitar Bechev, "Carrots, Sticks and Norms. The EU and Regional Cooperation in Southeast Europe." *Journal of Southern Europe and the Balkans*, Vol: 8, No:1, 2006, s.29; 37-39.

72 Ibid., s.383-384.

73 Dimitar Bechev, "From Policy-Takers to Policy-Makers? Observations on Bulgarian and Romanian Foreign Policy Before and After EU Accession", *Perspectives on European Politics and Society*, Vol:10, No:2, 2009, s.210-211.

bağlamda Avrupa Birliği ve NATO öncelikleriyle uyumlu olmakla birlikte, bölgesel krizlerden uzak duran bir hassasiyet içinde geliştiğini gözlemlemek mümkündür. Bulgaristan'ın siyasal dönüşümü, dış politika alanında da önemli bir dönüşüm yaratmıştır. Bulgaristan'ın dış politika tutumlarının genel karakteri itibariyle bu dönüşümün bir sonucu olarak dışa açık, işbirliğine yatkın ve bölgesel krizlerden uzak duran bir dış politika karakterine doğru evrildiğini söylemek mümkündür. Buna karşılık son yıllarda, tüm Avrupada gelişen aşırı sağ siyasi güçlerin Bulgaristan'da da harekete geçtiğini gözlemlemek mümkündür. Bulgaristan, Avrupa Birliği siyasetinin bir parçası olarak, popülist ve sağ radikal grupların yeniden güç kazandığı bir yeni gelişme ile karşı karşıyadır. Bu yeni gelişmenin dış politika üzerinde sonuçları görünür olmamakla birlikte, önümüzdeki süreçte yakından izlenmesi gereklidir. Avrupalılaştırma süreci içinde Avrupa değerleri ile uyumlu bir gelişim gösteren Bulgar siyasal kimliği, bu aşırı sağ grupların siyasal hareketliliği içinde tekrar tarihsel kökleri olan bir revizyonizmden etkilenmeye başlamıştır. Bu bağlamda Bulgar aşırı sağ ve Bulgar siyasal kimliği ile ilişkisi de tarihsel bir değerlendirme içinde anlamlı olabilmektedir. Bulgaristan'da aşırı sağ, Bulgaristan'ın Avrupa Birliği üyeliği sayesinde Bulgar siyasal kimliği üzerinde belirleyicilik kazanmamaktadır. Bu nedenle, Bulgaristan'ın siyasal kimlik dış politika ilişkisinde Avrupa Birliği'nin belirleyiciliğinin altını çizmek gerekir. Avrupa Birliği içindeki gelişmeler şüphesiz Bulgaristan'da aşırı sağın gelişimine de yön verecek etkide olacaktır. Bu durum Bulgar Dış Politikası'nı da belirleyecektir.

5.10. SONUÇ

Çalışmamızın temel varsayımı, bir devletin çıkar tanımlaması ve dış politika stratejilerinin ortaya çıkmasında, o devletin siyasal kimliğinin büyük bir belirleyicilik taşıdığıdır. Dış politikayı daha maddi unsurlar üzerinden gören ve açıklayan geleneksel yaklaşımların aksine, kimliksel yaklaşım tarihi ve tarihsel analizi öncelikli kılmaktadır. Bulgaristan Dış Politikası, bu bağlamda, Bulgaristan'ın tarihsel gelişimi içinde yaşanan ve Bulgar kolektif hafızasında izler bırakan gelişmelerle ilintilidir. Tarihsel hafızadaki bu siyasal kırılmalar ancak tarihsel bir analiz içinde ortaya konularak, anlaşılabilir. Bulgaristan için bu durum, Osmanlı İmparatorluğu'ndan kopuşla doğrudan ilgilidir. İmparatorlukların dağılma süreci içinde bağımsızlık kazanan toplumlar, yeni bir siyasal kimlik inşa işine de girerler. Bu inşa faaliyeti siyasal bir girişim olarak, büyük devletlerin bölge üzerindeki politikalarıyla da etkileşim içinde gelişir. Aynı zamanda bölge devletleri arasındaki rekabet de bu gelişimi belirler. Bulgaristan örneğinde Osmanlı'dan kopuş kadar, Rusya ile ilişkiler ve Sırbistan'la olan rekabet de belirleyici olmuştur.

Bu çalışma tarihsel bir derinlik içinde meseleyi ele alırken, bir zorunluluk olarak, bazı tarihsel meseleleri seçip öne çıkartmak, bazı tarihsel meseleleri ise ihmal etmek durumunda kalmıştır. Bu seçim büyük oranda yazarın sezgisel kararlarına dayanmıştır. Bu durum çalışma için bir zayıflık olarak değerlendirilebilir. Öte yandan çalışmanın ortaya koyduğu modelin açıklayıcılığı ise Bulgaristan'ın dış politika karar ve uygulamalarını açıklayabilme gücünden kaynaklanacaktır. Çalışmanın belirlediği çerçeve içerisinde yapılacak analizlerin açıklayıcılığı çalışmanın gücünü ve kalıcılığını da belirleyecektir.

Bulgaristan'ın dış politikası kimliksel bir derinlikte doğu-batı aksıyla bölgesel rekabetler ekseninde açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca Büyük Bulgaristan miti ve revizyonizmi de öne çıkartılmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemin bu ilerlemiş aşamasında Bulgaristan, Avrupa Birliği üyeliği ile Avrupalılaştırmanın etkisi altında kimliksel bir dönüşüm yaşamaktadır. Bu dönüşüm Bulgaristan'ı Batı'ya yakınlaştırırken, Rusya'nın etkisini azaltmaktadır. Avrupa Birliği üyeliği Bulgaristan'ın Sırbistan ile olan rekabetinde de büyük bir avantaj sağlamıştır. Avrupa Birliği üyeliği öte yandan Bulgaristan'ın tarihsel revizyonist eğilimlerinin de bastırılmasını sağlamıştır. Bulgaristan'ın Avrupalılaşması bu bağlamda Bulgar siyasal kimliği-dış politikası ilişkisinde bir önemli aşamayı ifade etmektedir. Avrupa Birliği'nin geleceği bu bağlamda bu ilişkiyi şekillendirmeye devam edecektir.

Bulgaristan'ın NATO üyeliği ise Bulgaristan'ın genel olarak Batı ile olan dolayısıyla Avrupa Birliği ile ilişkileriyle doğrudan ilintili olmakla birlikte, içerisinde farklı dinamikler barındırmaktadır. NATO içerisinde Rusya ile ilişkiler konusunda fikir birliği netleşmemiştir. NATO'nun Karadeniz politikası da bu bağlamda güçlü bir politika alanı olarak ortaya çıkmamaktadır. Türkiye'nin de hem Karadeniz devleti hem de NATO üyesi olduğu düşünüldüğünde konu daha da karmaşıklaşmaktadır. Bulgaristan'ın NATO üyeliği ABD'nin Karadeniz politikası bağlamında gelişmiş ve bu nedenle Bulgaristan iç siyasetinde de, Avrupa Birliği üyeliğinden farklı olarak tartışma yaratmıştır. NATO içinde Bulgaristan'ın, ABD'nin Karadeniz politikasını takip etmesi meselesi de bu açıdan bir iç siyaset tartışması olarak karşımıza çıkmaktadır. Avrupa Birliği'nin Bulgar siyasal kimliği üzerindeki dönüştürücü etkisi, ABD'nin Bulgaristan'ın Karadeniz politikası üzerinde belirleyicilik kazanmasına yardım etmemektedir. Tarihsel bir inşa olarak siyasal-kimlik çıkar etkileşimi çerçevesinde Bulgaristan-NATO ilişkileri devam etmekle birlikte, ABD bu bağlamda Bulgaristan'ın Karadeniz politikasını belirlemede zorlanmaktadır. Bu durumun Bulgaristan içi siyasetini de belirleyecek şekilde önemli bir siyasal mücadele hattı olarak gelişeceğini öngörmek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Allison, Graham T., *Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis*, Boston, 1971.
- Andreev, Svetlozar A. , “The Unbearable Lightness of Membership: Bulgaria and Romania After the 2007 EU Accession”, *Communist and Post-Communist Studies*, Vol:42, No:3, 2009.
- Armaoğlu, Fahir, *Siyasi Tarih: 1789-1960*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, No:362, Ankara, 1973.
- Barany, Zoltan D., “Bulgaria’s Royal Elections”, *Journal of Democracy*, Vol:13, No:2, 2002.
- Bechev, Dimitar, “Carrots, Sticks and Norms: the EU and Regional Cooperation in Southeast Europe.” *Journal of Southern Europe and the Balkans*, Vol: 8, No:1, 2006.
- Bechev, Dimitar, “From Policy-Takers to Policy-Makers? Observations on Bulgarian and Romanian Foreign Policy Before and After EU Accession”, *Perspectives on European Politics and Society*, Vol:10, No:2, 2009.
- Bell, Duncan S.A. , “Mythsapes: Memory, Mythology, and National Identity.” *The British Journal of Sociology* , Vol:54, No:1,2003.
- Biagini, Eugenio F., “Gladstone’s Midlothian Campaign of 1879: The Realpolitik of Christian Humanitarianism”, *Liberal History*, Vol: 42, 2004.
- Bonchev, Plamen , “Bulgaria’s Way to NATO”, in Tashev, Blagovest,et. al. (eds.), *Bulgaria’s Roadmap to NATO after Prague*, Sofia, 2004.
- Carlsnaes, Walter, “The Agency-Structure Problem in Foreign Policy Analysis.”, *International Studies Quarterly*, Vol:36, No:3, 1992.
- Christov, Christo, “The Birth and Growth of Modern Bulgaria: 1878-1912”, *Southern Europe/L’Europe du Sud*, Vol:8, No:1-2, 1981.
- Cornejo, W. Alejandro Sanchez, “A Drop in the Ocean: Bulgaria’s NATO Membership and Black Sea Geopolitics”, *European Security*, Vol:17, No:4, 2008.
- Cosmina, Tanasoïu, “Europeanization Post-Accession: Rule Adoption and National Political Elites in Romania and Bulgaria”, *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol:12, No:1, 2012.
- Crampton, Richard J. , *A Short History of Modern Bulgaria*, CUP Archive, 1987.
- Dimitrova, Antoaneta, “Enlargement, Institution-Building and the EU’s Administrative Capacity Requirement”, *West European Politic*, Vol: 25, No:4, 2002.
- Fearon , James D., David D. Laiti, “Violence and the Social Construction of Ethnic Identity” , *International Organization*, Vol:54, No: 4, 2000.
- Gallagher, Tom , “Balkan But Different: Romania and Bulgaria’s Contrasting Paths to NATO Membership 1994–2002”, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol:20 No:4, 2004.
- Giddens, Anthony, *Central Problems in Social Theory: Action, Structure, and Contradiction in Social Analysis*, University of California Press, Berkeley, 1979.
- Giddens, Anthony, *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*, University of California Press, Berkeley, 1984.
- Giddens, Anthony, “Action, Subjectivity, and the Constitution of Meaning”, *Social Research*, Vol:53, No:3, Autumn 1986.
- Gladstone, William Ewart , *Bulgarian Horrors and the Question of the East*, London, 1876.
- Gürbüz, M. Vedat, “Emergence Of Bulgarian Nationalism”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Vol:16, 2009.

- Holsti, K.J., "National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy", *International Studies Quarterly*, Vol:14, No:3, September 1970.
- Hopf, Ted, *Social Construction of International Politics: Identities and Foreign Policies*, Moscow: 1955 and 1999, Cornell University Press, 2002.
- Houghton, David Patrick, "Reinvigorating the Study of Foreign Policy Decision Making: Toward a Constructivist Approach.", *Foreign Policy Analysis*, Vol:3, No:1, 2007.
- Jelavich, Barbara, "Russia and the April Uprising", *Southeastern Europe*, Vol:4, No:1, 1977.
- Jelavich, Charles, "Russo-Bulgarian Relations 1892-1896 with Particular Reference to the Problem of the Bulgarian Succession", *The Journal of Modern History*, Vol: 24 No:4, 1952.
- Karasimeonov, Georgi, "Parliamentary Elections of 1994 and the Development of the Bulgarian Party System", *Party Politics*, Vol:1 No:4, 1995.
- Katsikas, Stefanos , *Negotiating Diplomacy in the New Europe: Foreign Policy in Post-Communist Bulgaria*, IB Tauris, 2011.
- Kojouharov, Anton, "Bulgarian "Macedonian" Nationalism: A Conceptual Overview", *Journal of Peace and Conflict Resolution*, Vol:6, No:1, 2004.
- Kolev, Jordan, "The Bulgarian Exarchate as a National Institution and the Position of the Clergy (1878-1912)", *Etudes Balkaniques*, Vol:27, No:2, 1991.
- Kollander, Patricia A., "Politics for the Defence? Bismarck, Battenberg, and the Origins of the Cartel of 1887", *German History*, Vol:13, No:1, 1995
- Krasner, Stephen D., *Defending the National Interest: Raw Materials Investments and US Foreign Policy*, Princeton University Press, 1978.
- Mastanduno, Michael, "Preserving the Unipolar Moment: Realist Theories and US Grand Strategy after the Cold War", *International Security*, Vol:21, No:4, 1997.
- Meininger, Thomas A. , *Ignatiev and the Establishment of the Bulgarian Exarchate, 1864-1872: A Study in Personal Diplomacy*, University of Wisconsin Press, 1970.
- Moravcsik, Andrew, "Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics", *International Organization*, Vol:51, No:4, 1997.
- Morgenthau, Hans J., *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*, New York, 1948.
- Murer, Jeffrey Stevenson, "Mainstreaming Extremism: The Romanian PDSR and the Bulgarian Socialists in Comparative Perspective", in Bozoki, Andras, and John T. Ishiyama (eds.), *The Communist Successor Parties of Central and Eastern Europe*, ME Sharpe, 2002.
- Neumann, Iver B. , *Uses of the Other: "the East" in European Identity Formation*, University of Minnesota Press, Vol. 9, 1999.
- Noutcheva, Gergana, Dimitar Bechev, "The Successful Laggards: Bulgaria and Romania's Accession to the EU", *East European Politics and Societies*, Vol:22 No:1, 2008.
- Perry, Duncan M. , *Stefan Stambolov and the Emergence of Modern Bulgaria: 1870-1895*, Duke University Press, 1993.
- Perry, Duncan M., "Bulgarian Nationalism: Permutations on the Past", Paul Latawski (der.), *Contemporary Nationalism in East Central Europe*, St. Martin's Press, London, 1995.
- Ratchev, Valeri, "Defense Diplomacy: Bulgarian Experience", in Timothy Edmunds, Marjan Malefic (eds.), *Defense Transformation in Europe: Evolving Military Roles*, IOS Press, 2005.

- Rossos, Andrew, "The British Foreign Office and Macedonian National Identity, 1918-1941." *Slavic Review*, Vol: 53, No:2, 1994.
- Roudometof, Victor, "Nationalism and Identity Politics in the Balkans: Greece and the Macedonian Question", *Journal of Modern Greek Studies*, Vol:14, No:2, 1996.
- Saab, Ann Pottinger, *Reluctant Icon: Gladstone, Bulgaria, and the Working Classes: 1856-1878*, Harvard University Press, 1991.
- Seaton Watson, Robert William, „Review of Sein Kampf mit den Zaren und Bismarck by E. C. Corti“, *The Slavonic Review*, Vol:1, No:1, June 1922.
- Simon, Jeffrey, "Bulgaria and NATO: 7 Lost Years", *Strategic Forum*, No. 142, 1998.
- Simon, Jeffrey, "Post-Enlargement NATO: Dangers of Failed Suitors and Need for a Strategy", in Stephen J. Blank (ed.), *From Madrid to Brussels: Perspectives on NATO Enlargement*, US Army War College Publications, 1997.
- Snyder, Jack, "Richness, Rigor, and Relevance in the Study of Soviet Foreign Policy", *International Security*, Vol:9, No:3, 1984.
- Spendzharova, Aneta B. , Anna Vachudova Milada, "Catching Up? Consolidating Liberal Democracy in Bulgaria and Romania after EU Accession", *West European Politics*, Vol:35, No:1, 2012.
- Spirova, Maria, "The Bulgarian Socialist Party: The Long Road to Europe“, *Communist and Post-Communist Studies*, Vol:41, No:4, 2008.
- Tchorbadjiyska, Angelina, "Bulgarian Experiences with Visa Policy in the Accession Process: A Story of Visa Lists, Citizenship and Limitations on Citizens' Rights", *Regio-Minorities, Politics, Society*, (English Edition), Issue: 88, 2007.
- Tsygankov, Andrei P., *Pathways After Empire: National Identity and Foreign Economic Policy in The Post-Soviet World*, Rowman & Littlefield, 2001.
- Vovchenko, Denis, "Gendering Irredentism? Self and Other in Russian Pan-Orthodoxy and Pan-Slavism: 1856–85", *Ethnic and Racial Studies*, Vol:34 No:2, 2011.
- Walker, David, "Battles of the Balkans: a Survey of Wars from 1877-1945 and their Underlying Causes, The Rusi Journal, Vol:138, No:3, 1993.
- Yovcheva, Gita, "Diplomatic Attempts to Find a Bulgarian Knyaginya in 1892", *London Review of Education and Science*, Vol:19, No:1, 2016.
- Zahariadis, Nikolaos, "Nationalism and Small-State Foreign Policy: The Greek Response to the Macedonian Issue", *Political Science Quarterly*, Vol:109, No:4, 1994.
- Zlatar, Zdenko, "For the Sake of Slavdom" II. MP Pogodin and the Moscow Slavic Benevolent Committee: a Collective Portrait of 1870", *East European Quarterly*, Vol: 40, No:3, 2006.